

Justinas Juozaitis*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Astravo atominė elektrinė Lietuvos užsienio politikoje: tikslai, priemonės ir ateities perspektyvos

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos užsienio politika Astravo AE atžvilgiu laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio iki 2019 m. Straipsnio tikslas – ištirti Lietuvos užsienio politikos tikslus, priemones ir rezultatus. Tikslui pasiekti pasitelkiama oficialių dokumentų ir aukšto lygio susitikimų analizė. Dokumentai padeda atskleisti Astravo AE strategines, ekonomines bei socialines ypatybes, oficialią Lietuvos poziciją ir jos kaitą. Tuo tarpu aukšto lygmens susitikimų tyrimas talkina nustatant Lietuvos užsienio politikos kryptį, tikslus, jų pagrindimo būdus bei įgyvendinimo priemones. Tyrimas rodo, kad per visą analizuojamą laikotarpį Lietuva prieštaravo Astravo AE statyboms, tačiau iš pradžių tai darė netiesiogiai, akcentuodama branduolinės saugos problematiką, o nuo 2016 m. vidurio netiesioginis pasipriešinimas pamažu virto tiesioginiu – ši branduolinė jėgainė prilyginta Rusijos geopolitiniam projektui ir nuspręsta riboti baltarusiškos elektros patekimą į Europos Sąjungos rinką. Nors Lietuvos interesams dėl Astravo AE nebuvo nuosekliai atstovaujama aukščiausiu politiniu lygmeniu per visą nagrinėjamą laikotarpį, šalies užsienio politiką vis tiek galima laikyti pakankamai rezultatyvia. Lietuva sėkmingai aktualizavo branduolinės saugos problematiką tarptautiniu mastu, kas ilgainiui paskatino Baltarusiją iš dalies atsižvelgti į Lietuvos reikalavimus dėl tarptautinių ekspertų įsileidimo. Baltarusiškos elektros ribojimo klausimu Lietuvai pavyko susitarti dėl palankaus Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacijos scenarijaus per Lenkiją ir užsitikrinti Varšuvos palaikymą. Nepaisant to, baltarusiškos elektros patekimo ribojimas iki sinchronizacijos gali būti efektyvus tik tuo atveju, jei Lietuvai pavyks pasiekti susitarimus su Latvija ir Estija.

Įvadas

Dviejų Astravo atominės elektrinės blokų statybos mena jau trečiąjį bandymą plėtoti branduolinę energetiką Baltarusijos teritorijoje. Pirmieji du bandymai buvo nesėkmingi. XX a. aštuntajame dešimtmetyje Sovietų Sąjunga planavo pastatyti dvi branduolines elektrines Baltarusijoje, tačiau šiuos ketinimus pakoregavo 1986 m. balandžio 26 d. katastrofa Černobylio AE. Antrą kartą statyti branduolinę jėgainę bandyta jau po Sovietų Sąjungos žlugimo, kai

* Justinas Juozaitis – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Mokslo centro jaunesnysis mokslo darbuotojas, Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatinės fakulteto doktorantas. Adresas korespondencijai: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius; tel. +370 5 210 3571, el. paštas justinas.juozaitis@lka.lt

1993 m. Baltarusijos ministrų taryba suformavo tam skirtą valstybinę programą, bet 1998 m. ją teko nutraukti dėl finansinių išteklių trūkumo taip ir nepasiekus reikšmingo progreso. Baltarusija branduolinės energetikos plėtros planus atnaujino 2006 m. ir vėliau pamažu užsitikrino 10 mlrd. JAV dolerių siekiančią Rusijos paskolą atominės elektrinės statybai. Tai Baltarusijai leido išspręsti finansinių išteklių trūkumo problemą ir reikšmingai pasistūmėti įgyvendinant Astravo AE projektą, kurį planuojama visiškai užbaigti 2020 m. Jei aplinkybės bus palankios, Baltarusija taip pat neatmeta galimybės vėliau statyti dar du branduolinius reaktorius.

Lietuva Astravo AE vertina kaip grėsmę nacionaliniam saugumui, kuri kyla dėl trijų pagrindinių priežasčių. Visų pirma, Lietuvai nėra priimtina Astravo AE statybų vieta. Baltarusijos branduolinė jėgainė statoma prie pat Lietuvos sienos (25 km) ir netoli šalies sostinės, Vilniaus (50 km). Antra, toks statybų vietos pasirinkimas darosi grėsmingesnis dėl Astravo AE statybų metu užfiksuotų incidentų ir sistemiskų Baltarusijos pastangų juos nuslėpti. Lietuvos institucijos skelbia turinčios informacijos apie šešis incidentus, kai Baltarusijos viceministras energetikai Michailas Michadiukas yra viešai užsiminęs apie 10 incidentų, tačiau plačiau jų nekommentavo. Skaidrumo trūkumą labiausiai iliustruoja tai, kad informacija apie Lietuvai žinomus incidentus pirmiausiai pasirodydavo viešojoje erdvėje, o ne atkeliavdavo per oficialius Baltarusijos diplomatinis kanalus. Galiausiai specifines grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui formuoja visapusiškas Rusijos dalyvavimas Astravo AE projekte, nes ši branduolinė jėgainė padeda Rusijai kištis į politinius procesus ne tik Baltarusijoje, bet ir Baltijos jūros regione, o ypač Lietuvoje.

Grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui skatina geriau pažinti Lietuvos užsienio politiką dėl Astravo AE. Tai yra ypač aktualu atsižvelgiant ir į tai, kad politikos mokslų literatūroje tam skirta visai nedaug dėmesio. Politologai labiau domėjosi strateginėmis ir ekonominėmis Astravo AE ypatybėmis¹, jos keliamomis grėsmėmis ir galimomis atsako priemonėmis², projekto poveikiu

¹ Žr. Gliubutė, J. Molis, A. (2012). „Branduolinės energetikos plėtros Baltijos regione perspektyvos“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, nr. 10. Frogant, A. Schneider M. (2018). *The World Nuclear Industry Status Report 2018*, Paris, London: A Mycle Schneider Consulting Project. Jirušek M. Vlček T. (2015). *Energy Security in Central and Eastern Europe and the Operations of Russian State-Owned Energy Enterprises*, Bruno: Masaryk University.

² Augutis, J., et. al. (2017). *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga 2015–2016 m.* Vilnius: Versus aureus. Česnakas, G. ir Juozaitis, J. (2017). *Nuclear Geopolitics in the Baltic Sea Region. Exposing Russian Strategic Interests Behind Ostrovet's NPP*. Washington: Atlantic Council. Molis, A. et. al. (2018). Rusijos geoenergetika ir Baltijos šalių atsakas: integracijos ir bendradarbiavimo iniciatyvų reikšmė. *Politologija*, nr. 3(91). Keturakis, L. (2018). *Belarus nuclear plant: Moscow's new threat to the Baltics?* <https://integrityinitiative.net/articles/belarus-nuclear-plant-moscows-new-threat-baltics> [žiūrėta 2018-08-29]

Baltarusijos–Lietuvos santykiams³, nei Baltarusijoje statoma branduoline jėgaine kaip Lietuvos užsienio politikos objektu⁴. Ypač menkai nagrinėta oficialios pozicijos kaita laikui bėgant, pokyčius joje lėmusios sisteminės ir vidaus politikos aplinkybės, nuoseklumas tarp Lietuvos oficialios pozicijos ir jos įgyvendinimo. Kartu nedaug nagrinėti Lietuvos užsienio politikos rezultatai.

Lietuvos užsienio politiką Astravo AE atžvilgiu pažinti skatina ir platesnis tarpvalstybinių ginčų kontekstas. Ginčai dėl pasienyje statomų ar eksploatuojamų branduolinių elektrinių paprastai kyla arba tarp apylygiais pajėgumais disponuojančių valstybių, arba tada, kai galingesnės šalys siekia primesti savo valių silpnėms kaimynėms. Pavyzdžiui, Vokietija ragina Prancūziją ir Belgiją uždaryti pasienyje esančias Fesenheimo ir Doelio branduolines jėgaines. Austrija, siekdama sustabdyti Temelino AE statybas, net bandė blokuoti Čekijos stojimą į Europos Sąjungą. Lietuvos pasipriešinimas Astravo AE statyboms tokių ginčų kontekste yra unikalus, nes šioje vietoje jau mažoji valstybė bando sustabdyti didžiosios galybės proteguojamą branduolinės energetikos projektą Baltarusijos teritorijoje⁵.

Atsižvelgiant į menką temos ištirtumą ir Astravo AE keliamų grėsmių grėsmių aktualumą, straipsnyje nagrinėjama Lietuvos užsienio politika dėl Astravo AE laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio, kai Baltarusija nusprendė branduolinę jėgainę statyti prie Astravo miesto, iki 2019 m. Toks tikslas formuluojamas siekiant atsakyti į tris klausimus. Pirma, kokie buvo pagrindiniai Lietuvos užsienio politikos tikslai Astravo AE atžvilgiu, kaip jie keitėsi per pastaruosius dešimt metų ir kokios aplinkybės tai lėmė? Antra, kokios priemonės

³ Astapenia, R. (2018). *Belarus-Lithuania Relations: Common Interests and the Nuclear Dispute*. Minsk: Ostrogorski Centre.

⁴ Epizodiškai Lietuvos užsienio politika aptarta dviejose studijose. Žr. Jastramskis, M. (2011) „Nuclear Ambitions of the Neighbors and a Possible Response from Lithuania“, *Energy Security Highlights*, nr. 1. Augutis, J. et. al. (2018). *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga 2016–2017 m.* Vilnius: Versus aureus. Išsamiau Lietuvos užsienio politika Astravo AE atžvilgiu nagrinėta viename straipsnyje, kuriame pagrindinis dėmesys skirtas Lietuvos formuojamiems tikslams, kai šiame straipsnyje taip pat analizuojama ir Lietuvos oficialios pozicijos raida, iškeltų tikslų įgyvendinimo priemonės, jų kaitą lėmusios aplinkybės ir užsienio politikos rezultatai. Atitinkamai minimas straipsnis yra pasenęs, nes jame plėtojamas tyrimas aprėpia laikotarpį iki 2016 m. vasaros. Tai reiškia, kad jame neatsižvelgiama į esminius Lietuvos oficialiosios pozicijos pokyčius 2016–2017 m. sandūroje, kai tam daug dėmesio skiriama šioje studijoje. Žr. Juozaitis, J. (2016). „Lithuanian foreign policy vis-à-vis Belarusian nuclear power plant in Ostrovets“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, nr. 35.

⁵ Žinoma, su tokiu teiginiu galima ginčytis, nes yra pavyzdžių, kai ir mažosios valstybės siekė pažaboti branduolinės energetikos plėtrą planus galingesnių šalių teritorijoje. Liuksemburgas siekia vos už 22 km nuo Liuksemburgo miesto esančios Katenomo AE uždarymo, o Austrija prieštaravo Hinkley Point C branduolinės jėgaines statybai Jungtinėje Karalystėje. Tačiau Lietuvos ir šių valstybių pasitelkiamų poveikio priemonių intensyvumo palyginimas vis tiek leidžia teigti, kad Lietuvos atvejis yra išskirtinis. Austrija pasitelkia Europos Sąjungos teisinius instrumentus, kai Liuksemburgas siūlo finansiškai prisidėti prie Katenomo AE uždarymo. Tuo tarpu Lietuva – kaip vėlesniuose skyriuose bus atskleista detaliau – blokuos baltarusiškos energijos patekimą į savo teritoriją.

buvo pasitelktos iškeltiems tikslams įgyvendinti, kaip jos kito laikui bėgant ir kokie veiksniai paskatino jų kaitą? Trečia, kokie yra esminiai Lietuvos užsienio politikos rezultatai? Kitaip tariant, straipsnyje siekiama iširti Lietuvos užsienio politikos tikslus, priemones ir rezultatus Astravo AE atžvilgiu.

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, straipsnyje pasitelkiama oficialių dokumentų ir aukšto lygio susitikimų turinio analizė. Dokumentų tyrimas leidžia išnagrinėti formalų Astravo AE ekonominį bei strateginį pagrindimą Baltarusijoje, nustatyti oficialią Lietuvos poziciją Astravo AE atžvilgiu ir parodyti jos raidą. Per pastaruosius dešimt metų įvykusių aukšto lygio susitikimų analizė įgalina atskleisti, kiek kartų Astravo AE klausimas pateko į svarbiausių Lietuvos politikų susitikimų darbotvarkę, pavyzdžiui, kuriais metais apie Astravo AE problematiką kalbėta dažniau, o kuriais – rečiau, ir išskirti pagrindines Lietuvos veiklos kryptis (su kokiomis šalimis arba kokiose tarptautinėse organizacijose dažniausiai aptartas Astravo AE klausimas). Nagrinėjant po aukšto lygio susitikimų paskelbtus pranešimus spaudai, taip pat galima išskirti esminius Lietuvos atstovų išsakomus siekius ir juos dažniausiai pagrindžiančią argumentaciją.

Į tyrimo imtį patenka visi per nagrinėjamą laikotarpį įvykę Lietuvos Prezidento, Ministro Pirmininko, Seimo Pirmininko, užsienio reikalų, energetikos arba aplinkos ministrų susitikimai, kuriuose tiesiogiai ar netiesiogiai aptariamas Astravo AE projektas (šiuos kriterijus atitinka 265 susitikimai)⁶. Žinoma, pranešimuose spaudai nebūtinai įvardijamos visos aptariamoms temos. Kai kada Astravo AE klausimas gali slėptis ir po lakoniškais formuluotėmis, pavyzdžiui: „Abiejų šalių atstovai aptarė energetinio saugumo klausimus“. Tačiau ilgas tyrimo laikotarpis vis tiek leidžia išskirti dažniausiai skelbiamus Lietuvos siekius ir pasitelkiamus argumentus. Abiejų tyrimo metodų derinimas taip pat leidžia nagrinėti, kaip Lietuvos oficialiosios pozicijos pokyčiai atsispindi įgyvendinant užsienio politiką, kas yra ypač svarbu turint omenyje tai, kad Lietuvos pozicija iš esmės keitėsi 2016–2017 m. sandūroje.

Straipsnis skirstomas į keturias dalis. Siekiant geriau pažinti Lietuvos užsienio politikos objektą, pirmiausiai tiriamos Astravo AE strateginės, ekonominės ir socialinės ypatybės. Kadangi naujos branduolinės jėgainės statybos Baltarusijoje nebūtų įmanomos be visapusiškos Rusijos finansinės, politinės

⁶ Pranešimų apie susitikimus ieškoma nagrinėjamų Lietuvos atstovų internetiniuose naujienų archyvuose. Jei naujienų archyvas turi paieškos sistemą, tyrimui aktualūs pranešimai ieškomi pagal trijų reikšminių žodžių šaknis: „Astravas“, „Branduolinis“ ir „Atominis“. Toliau nagrinėjama, ar pagal raktinius žodžius atrinkti pranešimai apie aukšto lygio susitikimų rezultatus yra tiesiogiai arba netiesiogiai susiję su Astravo AE. Jei pranešimai yra susiję, pranešimas įtraukiamas į tyrimo imtį ir analizuojamas pagal tyrimo išskiriamas kategorijas. Jei pranešimai yra nesusiję, pavyzdžiui, juose kalbama tik apie Visagino AE projektą ar Ignalinos AE uždarymą, į juos nėra atsižvelgiama.

ir ekspertinės paramos, kitoje dalyje analizuojami ir už jos slypintys Maskvos strateginiai interesai Baltijos jūros regione. Trečiojoje ir ketvirtojoje dalyje nagrinėjama Lietuvos užsienio politika. Pirmiausiai apžvelgiami esminiai Lietuvos poziciją Astravo AE atžvilgiu nusakantys oficialūs dokumentai. Toliau analizuojamas Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimas aukščiausiu politiniu lygmeniu. Šiuo atveju pagrindinis dėmesys skiriamas susitikimų dažnumui, juose išsakomų tikslų ir juos pagrindžiančių argumentų tyrimui. Taip pat nagrinėjama, kaip Lietuvos oficialiosios pozicijos pokyčiai veikia užsienio politikos įgyvendinimą. Trečioji dalis reziumuojama įvardijant esmines Lietuvos užsienio politiką veikusias aplinkybes. Ketvirtojoje dalyje nagrinėjamas Lietuvos užsienio politikos rezultatyvumas.

1. Branduolinės energetikos plėtra Baltarusijoje

Pirmieji signalai, atskleidžiantys Baltarusijos ketinimą statyti naują branduolinę elektrinę, pasirodo 2005–2006 metais. 2005 m. sausio mėn. Baltarusijos saugumo tarybos posėdyje Aleksandras Lukašenka išreiškia palaikymą branduolinės energetikos plėtotei⁷, o 2006 m. rugpjūčio 2 d. Baltarusijos prezidentas teigiamą poziciją deklaruoja viešai:

„Branduolinės jėgainės statybos yra svarbus veiksnys Baltarusijos energetiniam saugumui. Ateityje mes negalime be jos. Taip, Baltarusija nukentėjo nuo branduolinės energetikos. Bet mūsų sprendimas statyti branduolinę jėgainę neturėtų būti veikiamas radiofobijos ar kitų baimių – jį turėtų lemti moksliniai ir ekonominiai skaičiavimai.“⁸

Šis pareiškimas yra chronologiškai reikšmingas, nes anksčiau Lukašenka viešai išsakydavo arba kritišką poziciją branduolinės energetikos atžvilgiu, arba vengdavo duoti konkretų atsakymą. Pavyzdžiui, 2002 m. gegužės 2 d. jis teigė, kad Baltarusija neketina statyti branduolinės jėgainės savo teritorijoje⁹, o 2004 m. balandžio 27 d. Černobylio aukų minėjimo metu pareiškė, jog Baltarusijos prioritetą yra atsinaujinanti energetika ir svarbesnių problemų sprendimas. Jis apibendrino savo poziciją sakydamas: „Mes pakalbėsime apie kokios nors kompaktiškos [branduolinės – J. J.] elektrinės statybas, kai tam bus tinkamas laikas. Bet ar tai bus mūsų gyvenime, ar ne – tai klausimas.“¹⁰

⁷ James Martin Center for Nonproliferation Studies at the Monterey Institute of International Studies (2011), *Belarus Nuclear Chronology*, Monterey, 2011, P. 15.

⁸ Novikau, A. (2017). „Nuclear Power Debate and Public Opinion in Belarus: From Chernobyl to Ostrovet’s“, *Public Understanding of Science*, 1(14), 9. 8.

⁹ Belarus Nuclear Chronology, p. 9.

¹⁰ Беларусь сегодня, Вместе с народом, 2004 m. balandžio 27 d. <https://www.sb.by/articles/vmeste-s-narodom.html> [žiūrėta 2018-08-25]

2006 m. keičiasi ne tik Lukašenkos retorika, bet ir patvirtinami keli su branduoline energetika susiję dokumentai. Tų metų liepą Baltarusijos ministrų taryba priima svarbiausią dokumentą – veiksmų planą dėl paruošiamųjų darbų branduolinės elektrinės statybai¹¹, o Nepaprastųjų situacijų ministerija kiek vėliau sudaro ir patvirtina įvairius branduolinės saugos taisyklių rinkinius, keletą panašių teisės aktų priima ir kitos Baltarusijos institucijos¹². Pokyčiai Baltarusijos prezidento retorikoje ir naujų dokumentų priėmimas rodo, kad pasiruošimą branduolinės energetikos plėtotei Baltarusija pradeda jau 2006 m.

Žvelgiant iš tų metų perspektyvos, Lukašenkos režimo pajėgumai pastatyti naują branduolinę elektrinę atrodo blankiai. Baltarusija branduolinę energetiką bandė plėtoti ir anksčiau, kai 1993 m. Ministrų taryba suformavo tam skirtą valstybinę programą, tačiau 1998 m. ji buvo sustabdyta 10-čiai metų dėl: „piliečių požiūrio į branduolinę energiją, alternatyvių energijos išteklių prieinamumo ir ribotų finansinių resursų“¹³. Praėjus aštuoneriems metams nuo šio sprendimo, 2006 m. neigiamas baltarusių požiūris į branduolinę energetiką reikšmingai nepakito, naujos elektrinės finansavimo klausimas išliko neaiškus, o alternatyviais energijos šalteliais pavadintas gamtinių dujų importas iš Rusijos per tą laiką pabrango, tačiau išliko reikšmingai pigesnis, lyginant su tuometinėmis rinkos kainomis. Siekiant geriau suprasti branduolinės energetikos plėtros politinius motyvus ir ją supančią socialinę bei ekonominę problematiką, kituose skyriuose glaustai aptariamoms Baltarusijos branduolinės elektrinės projekto strateginės, ekonominės ir socialinės ypatybės, daug dėmesio skiriama projekto vystymo chronologijai.

1.1. Baltarusių požiūris į branduolinę energetiką

1986 m. katastrofa Černobylyje, kurios pasekmės vienaip ar kitaip pajuto daugelis baltarusių¹⁴, įtvirtino neigiamą visuomenės požiūrį į branduolinę energetiką. 1995 m. 47,7 proc. baltarusių išreiškė nerimą dėl galimos branduolinės jėgainės statybos Baltarusijoje, kai 20,3 proc. branduolinę energetiką

¹¹ Ministry of Energy Republic of Belarus, Environmental issues in Phase 1 and Phase 2 of the nuclear power programme of the Republic of Belarus. <https://www-legacy.iaea.org/NuclearPower/Downloadable/Meetings/2012/2012-03-20-23-TM-Vienna/14.pdf> [žiūrėta 2018 07 25]

¹² Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus (2013) *National Report of the Republic of Belarus under Convention on Nuclear Safety*, Minsk. p. 68, 69.

¹³ Novikau (2017) op. cit. p. 7.

¹⁴ Nepalanki vėjo kryptis lėmė, kad didžioji dalis Černobylio AE katastrofos sukeltos radiacinės taršos (70 proc.) pasiskirstė ketvirtadalyje Baltarusijos teritorijos. Remiantis Jungtinių Tautų Organizacijos duomenimis, radiacija paveikė daugiau nei 2 milijonus baltarusių ir užteršė 20 proc. žemdirbystei tinkamos žemės ploto ir 22 proc. miškų ploto. Žr. United Nations, *The Republic of Belarus* <http://www.un.org/ha/chernobyl/belarus.html> [žiūrėta 2018-07-27]

apskritai vertino itin neigiamai ir norėjo, kad Nepriklausomų Valstybių Sandraugai priklausančių valstybių teritorijoje veikiančios branduolinės elektrinės būtų uždarytos¹⁵. Nors vėliau atliktos apklausos skirtingai formulavo klausimus respondentams, juose taip pat atsispindi neigiamas baltarusių požiūris. 2006 m. birželį Nepriklausomo socioekonominių ir politinių tyrimų instituto atlikta apklausa rodo, kad naujoms branduolinės jėgainės statyboms pritaria 30 proc. respondentų, 52,2 proc. joms nepitaria ir 13,4 proc. šiuo klausimu neturi nuomonės¹⁶. Neigiamą baltarusių požiūrį tuo metu atvaizduoja ir valstybinių institucijų tyrimai. Baltarusijos energetikos ministerijos užsakyta ir Baltarusijos mokslų akademijos Sociologijos instituto 2006 m. rugpjūčio mėnesį atlikta apklausa pademonstruoja, kad 28,8 proc. respondentų palaiko branduolinės energetikos plėtrą Baltarusijoje, 41,8 proc. jai prieštarauja, o 28,6 proc. savo nuomonės neatskleidžia¹⁷. Tad ketinimai plėtoti branduolinę energetiką Baltarusijoje paskelbti esant silpnam visuomenės palaikymui ir stipriam prieštaravimui.

Tokių piliečių požiūrį Baltarusijos vyriausybė nuo 2008 m. pradžios bandė pakeisti per kontroliuojamas žiniasklaidos priemones, kurios reguliariai ir šališkai akcentavo branduolinės energetikos privalumus¹⁸, o saugumo tarnybos ribojo informacijos prieinamumą apie numatomą branduolinę jėgainę ir trukdė ją kritikuoti¹⁹. Nepaisant sistemingų pastangų, Lukašenkos režimui ilgainiui taip ir nepavyko užsitikrinti tvirto baltarusių palaikymo dėl Astravo AE statybos. Pagrindžiant šį teiginį, svarbu atkreipti dėmesį į skirtumus tarp valstybinių ir nevalstybinių institucijų pateikiamų duomenų, kai pirmieji rodo reikšmingai didėjančią baltarusių branduolinės energetikos palaikymą, o antrieji – išliekančią gausų prieštaraujančių būrį ir didėjančią nežinomąbę.

Tolesni Baltarusijos energetikos ministerijos užsakymu atliekami Sociologijos instituto tyrimai nustato fundamentalius baltarusių požiūrio poky-

¹⁵ Bobosov, E. M. et. al. (1996) Отношения населения с возможностью развития атомной энергетики в Республике Беларусь. Минск: Институт проблем энергетики Беларусь, p. 9, 10.

¹⁶ Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies (2008) *The 'Feminine' Subject*, 2008, Vilnius <http://old.iieps.org/e3-08-07.html> [žiūrėta 2018-07-15]

¹⁷ Шавель, С. А., Мартищенко, Е. В. (2013) Динамика общественного мнения о развитии ядерной энергетики в Республике Беларусь. Социология, 2, p. 100. <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/97881/1/94-110.pdf>

¹⁸ Novikau, A. (2017) op. cit. p. 8.

¹⁹ Tą pastebėjo tiek nevyriausybines, tiek tarpvyriausybines organizacijos. Žr. Amnesty International (2013). *What is not Permitted is Prohibited. Silencing Civil Society in Belarus*. London: Amnesty International Publications, p. 39–41. United Nations Economic and Social Council (2017). *Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2014/102 concerning compliance by Belarus*, <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/CC-58/ece.mp.pp.c.1.2017.19.e.pdf> [žiūrėta 2018-09-12]

čius, kai branduolinės energetikos plėtrą 2008 m. sausio mėnesį jau palaiko net 54,8 proc. respondentų ir tik 23 proc. jai prieštarauja. Anot Sociologijos instituto mokslininkų, teigiamo baltarusių požiūrio nepakeičia net ir didelį tarptautinį rezonansą sukėlusį Daiichi AE avarija Japonijos Fukušimos prefektūroje – 2012 m. gegužę branduolinės energetikos plėtrą palaiko 53,5 proc. apklaustųjų, kai tik 21,1 proc. respondentų jai prieštarauja²⁰.

Nepriklausomas socioekonominių ir politinių tyrimų institutas pateikia priešingus duomenis. 2008 m. kovo mėnesį atlikta apklausa rodo, kad didesnę dalis baltarusių vis dar nepitaria naujos branduolinės jėgainės statybai (42,1 proc.), nors ją palaikanti visuomenės dalis išties padidėja iki 37,4 proc.²¹ To paties tyrimų instituto 2016 m. birželio mėnesį atlikta apklausa atskleidžia didelį visuomenės susiskaldymą ir nežinomybę Astravo AE atžvilgiu, kai 35,7 proc. respondentų nepitaria minimos branduolinės jėgainės statyboms, 33,1 proc. apklaustųjų jas palaiko, o likusieji 33 proc. arba neturi nuomonės, arba į šį klausimą neatsako²². Tuo tarpu 2017 m. kovo–balandžio mėnesiais atlikta apklausa baltarusių nuomonę nagrinėja kiek kitu aspektu, tačiau taip pat atskleidžia kritišką požiūrį: beveik 39,1 proc. apklaustųjų baltarusių mano, kad Astravo AE gali būti nesaugi, 9,5 proc. galvoja, kad Astravo AE neatsipirks, 27 proc. tiki, kad minima branduolinė jėgainė bus saugi, kai likusieji 24,5 proc. savo nuomonės nepareiškia²³.

1.2. Strateginis pateisinimas, finansavimo šaltiniai ir ekonominis pagrindumas

Aleksandro Novikau (2017)²⁴ ir Aleksandro M. Zaborovskio (2011)²⁵ teigimu, rimčiau apsvarstyti branduolinės jėgainės idėją Lukašenkos režimą paskatina sudėtingos 2003–2004 m. vykusios derybos su Rusijos bendrove „Gazprom“ dėl gamtinių dujų importo kainos ir prieš Baltarusiją panaudotas spaudimas. 2004 m. sausio 1 d. „Gazprom“ nutraukė gamtinių dujų tiekimą Baltarusijai. Minskas į tai atsakė pasisavindamas per Baltarusijos teritoriją

²⁰ Шавель, С. А., Мартищенко, Е. В. (2013) op. cit. p. 100 m. P. 100.

²¹ The 'Feminine' Subject <http://old.iiseeps.org/e3-08-07.html> [žiūrėta 2018-07-15]

²² Independent Institute of Socio-Economic and Political Studies (2016) *Results of the Nation opinion poll conducted on June 2-12, 2016*, 2016, Vilnius. <http://old.iiseeps.org/edata1.html> [žiūrėta 2018-07-15]

²³ Tut.by, Опрос: Почти половина белорусов отрицательно относится к строительству БелАЭС, 2017 m. gegužės 23 d. <https://news.tut.by/economics/544353.html?crnd=46645> [žiūrėta 2018-07-21]

²⁴ Novikau, A. (2017) op. cit., p. 4.

²⁵ Zaborovskiy A. M. (2011). *Belarusian Energy Strategy Today: Improving Energy Efficiency, Reducing Energy Dependence and Insuring Gas Transit to the EU*, Cleveland: International Association for Energy Economics, p. 32.

tranzitu į Europą tiekiamas dujas ir sudarydamas trumpalaikes sutartis su kitomis gamtines dujas tiekiančiomis bendrovėmis. 2004 m. vasario 18 d. „Gazprom“ suintensyvino spaudimą ir visiškai nutraukė gamtinių dujų tiekimą (įskaitant ir tranzitą) per Baltarusijos teritoriją. Galiausiai Baltarusija sutiko mokėti didesnę kainą už gamtines dujas (47 JAV doleriai už 1000 m³, kai Baltarusija 2003 m. mokėjo 34 JAV dolerius už 1000 m³)²⁶.

Vėliau priimti dokumentai parodė, kaip Baltarusija reaguoja į šiuos įvykius ir kokią strateginę branduolinės energetikos viziją Minskas formuoja. Esmine numatomos branduolinės jėgainės strategine paskirtimi tampa energetinės priklausomybės mažinimas nuo iš Rusijos tiekiamų energijos išteklių. Lukašenka 2007 m. liepos 14 d. pasirašo direktyvą dėl svarbiausių veiklos krypčių stiprinant valstybės ekonominį saugumą, kurioje numatoma pakeisti 5 mlrd. m³ iš Rusijos importuojamų gamtinių dujų branduoline energija ir stiprinti elektros energijos dalį galutiniame Baltarusijos kuro ir energijos balanse²⁷. Tų pačių metų rugsėjo 17 d. Baltarusijos prezidentas patvirtina energetinio saugumo koncepciją, kurioje branduolinė energetika suprantama kaip vietinis generacijos šaltinis, leisiantis sumažinti energijos išteklių importą iš dominuojančio energijos išteklių tiekėjo – Rusijos²⁸.

Iš pradžių tokia strateginė kryptis atrodo atliepanti tuo metu vyraujančių politinių kontekstą, nes Baltarusija 2006–2007 m. įsivėlė į dar vieną ginčą su Rusija, dėl ko „Gazprom“ padidino gamtinių dujų kainą Baltarusijai iki 100 JAV dolerių už 1000 m³, o 2007 m. sausio 8 d. Rusijos bendrovė „Transneft“ dviem dienoms visiškai nutraukė naftos tiekimą „Draugystės“ naftotiekiu. Atitinkamai Lukašenkos režimo siekį mažinti energetinę priklausomybę nuo Rusijos pateisino tuometiniai Rusijos nesutarimai su Ukraina ir Lietuva, prieš kurias Maskva taip pat panaudojo energetiką kaip politinio spaudimo priemonę. Rusijos ir Ukrainos 2005–2006 m. nesutarimai dėl gamtinių dujų kainų išprovokavo trumpalaikius tiekimo sutrikimus tiek į Ukrainą, tiek į Europą, o į Lietuvos ilgalaikę poziciją neparduoti AB „Mažeikių nafta“ su Rusijos valdžia siejamoms bendrovėms buvo atsakyta periodišku naftos tiekimo ribojimu per „Draugystės“ naftotiekio atšaką, kurios eksploataciją Rusijos valdoma bendrovė „Transneft“ galiausiai nutraukė 2006 m.

²⁶ Česnakas, G. (2013). Energetinis saugumas Baltijos–Juodosios jūros regione: nesaugumo ištakos ir poveikis valstybėms. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 10, p. 164, 165.

²⁷ Президент Республики Беларусь (2007). О приоритетных направлениях укрепления экономической безопасности государства, Минск http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/direktiva-3-ot-14-ijunja-2007-g-1399/ [žiūrėta 2018-07-28]

²⁸ President of the Republic of Belarus (2007). *Concept of Energy Security of the Republic of Belarus (Decree of the President of the Republic of Belarus No.433)* <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/law/concept-of-energy-security-of-the-republic-of-belarus-decree-of-the-president-of-the-republic-of-belarus-no-433/> [žiūrėta 2018-07-28]

Atsižvelgdama į Rusijos veiksmus tiek Baltarusijoje, tiek artimoje kaimynystėje, dalis Baltarusijos politinio elito palaikė vakarietišku bendrovių įtraukimą į naujos Baltarusijos branduolinės jėgainės projektą ir ragino remtis vakarietiškomis technologijomis²⁹, tačiau tokia idėja nevirto realybe.

Branduolinės elektrinės statybų strateginis pateisinimas pasidarė visiškai nesujęs su faktine Baltarusijos politika, kai Minskas nusprendė skolin-tis didžiąją dalį branduolinei elektrinei reikalingų lėšų iš Rusijos (iki 90 proc. išlaidų arba 10 mlrd. JAV dolerių), projekto rangovu pasirinko Rusijos valstybinės įmonės „Rosatom“ dukterinę įmonę „Atomstroyexport“ ir įsipareigojo pirkti branduolinio kuro rinkles iš Rusijos per visą Astravo AE funkcionavimo laikotarpį³⁰. Turint omenyje, kad visas branduolinės elektrinės gyvavimo ciklas (projektavimas, statyba, eksploatacija, galimas jos pratęsimas ir uždarymas) yra itin ilgas (apytiksliai 100 metų)³¹, šie Baltarusijos sprendimai ne tik niekaip nemažina energetinės, politinės ir ekonominės priklausomybės nuo Rusijos, bet ją dar labiau įtvirtina itin ilgoje laiko perspektyvoje. Taip pat svarbu pastebėti, kad nepriklausomai nuo to, koku mastu Astravo AE pagaminta elektra leis Baltarusijai sumažinti gamtinių dujų importą iš Rusijos, ji išlaikys gamtinių dujų tiekimo monopolį Baltarusijoje, o Rusijos valstybinės bendrovės pradės dominuoti dar ir branduolinės energetikos sektoriuje. Paprasčiau tariant, iškyla aiški priešprieša tarp to, kaip Baltarusijoje oficialiai suprantamas ir pateisini-mas branduolinės energetikos reikalingumas, ir to, kaip iš tikrųjų nuspręsta finansuoti jos plėtrą, kokias technologijas naudoti ir kokius branduolinio kuro tiekėjus bei rangovus pasirinkti.

Plėtojant diskusiją apie Astravo AE finansavimo modelį ir bandant su-prasti projekto strateginę reikšmę Baltarusijai, svarbu aptarti ir jo ekonominį pa-grįstumą. Baltarusijos visuomenės informavimo priemonės akcentuoja, kad Astra-vo AE pagaminta elektra bus pigi³², todėl ji ne tik sumažins elektros kainas šalyje³³, bet ir bus konkurencinga Vakarų Europos rinkose³⁴. Nors tokie teiginiai kartais

²⁹ Belarus Nuclear Chronology, p. 8.

³⁰ Kaminskaya, M. „Minsk's cooperation agreement with Moscow on building Ostrovets NPP rati-fied in closed-door parliament hearing“ *Bellona*, 2011 m. lapkričio 3 d. <http://bellona.org/news/ukategorisert/2011-11-minsk-cooperation-agreement-with-moscow-on-building-ostrovets-npp-ratified-in-closed-door-parliament-hearing> [žiūrėta 2018-08-25]

³¹ Carnino, A. (2012). „The lifecycle of a nuclear power plant“ žr. Alonso A., sudar. *Infrastructure and meth-odologies for the justification of nuclear power programmes*, Oxford: Woodhead Publishing Limited, p. 37–39.

³² Belta, *Electricity rates after Belarusian nuclear power plant launch revealed*, 2018 m. gegužės 14 d.

³³ Belta, *Belarus ready to export nuclear power plant electricity to Poland, Ukraine*, 2017 m. gruodžio 26 d.

³⁴ National Centre for Marketing and Price Study (2018) *Belarus reports substantial increase in electric power export* <https://export.by/en/news/belarus-reports-substantial-increase-in-electric-power-export> [žiūrėta 2018-08-21]

atkartojami ir įtakingose Vakarų leidiniuose³⁵, jų pagrįstumas yra abejotinas.

Pirma, darant prielaidą, kad Baltarusija grąžins paskolą Rusijai, kurios skolinamos lėšos sudaro dominuojančią projektui reikalingų investicijų dalį, Astravo AE pagaminta elektra turėtų būti nekonkurencinga net ir Baltarusijos viduje³⁶. Remiantis preliminariais skaičiavimais, Astravo AE pagaminta elektra turėjo kainuoti 5,81 JAV dolerio centus už kilovatvalandę (ct/kWh). Tokia kaina prognozuota manant, kad projekto išlaidos bus 6,135 mlrd. JAV dolerių³⁷, tačiau Astravo AE statybų sąmata 2017 m. pabaigoje jau siekė 11 mlrd. JAV dolerių,³⁸ į šią kainą neįtraukiant palūkanų už Rusijos teikiamą paskolą³⁹. Vėliau skaičiavimai atlikti dar kartą, kai investicijos į branduolinę jėgainę statybas įvertintos jau 11,61 mlrd. JAV dolerių. Rezultatas – Astravo AE pagaminta elektra turėtų kainuoti 8,03 ct/kWh⁴⁰.

Tokia Astravo AE elektros gamybos kaina viršija 2018 m. vasarą priimtą žemiausią pastovaus elektros energijos tarifo reikšmę buitiniams vartotojams (tarifo dydis svyruoja tarp 6 ir 9 JAV dolerio ct/kWh)⁴¹, į kurią papildomai įtraukiamos elektros perdavimo, skirstymo ir kitos išlaidos. Šioje vietoje reikia atsižvelgti ir į vidutinę elektros gamybos kainą Baltarusijoje, kuri, Baltarusijos pareigūnų teigimu, 2018 m. siekia 6,81 ct/kWh⁴², nors nepriklausomi ekspertai laikosi nuomonės, kad kaina turėtų svyruoti tarp keturių ir penkių centų⁴³. Bet kuriuo atveju prognozuojama Astravo AE elektros gamybos kaina yra didesnė už vidutinę elektros gamybos kainą Baltarusijoje. Jei prognozuojama Astravo AE elektros gamybos kaina yra ganėtinai tiksli, tada branduolinėje jėgainėje pagaminta elektra galės būti konkurencinga Baltarusijos viduje tik laikantis prielaidos, kad Minskas negrąžins paskolos Rusijai.

Antra, Astravo AE pagaminta elektros energija turėtų būti nekonkurencinga ir Lietuvos rinkoje, nes vidutinė elektros rinkos kaina šalyje jau kuris laikas yra mažesnė už studijose prognozuojamas Astravo AE elektros gamybos

³⁵ Karasik, T. „Lithuania's European Energy War“ *The National Interest*, 2018 m. liepos 18 d.

³⁶ Dyer, A. M. (2018). „The Importance of the Energy and Petroleum Industries for Belarus“, *PISM Bulletin* 110 (1181) p. 2

³⁷ World Nuclear Association (2018). *Nuclear Power in Belarus* <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/belarus.aspx> [žiūrėta 2018-08-21]

³⁸ Belta, *Belarusian nuclear power plant construction to cost up to \$11bn*, 2017 m. spalio 12 d.

³⁹ Morgan, S. Belarus: Atomic power on the EU's doorstep, *Euractiv*, 2018 m. gegužės 24 d.

⁴⁰ Korinny, A. (2013). INPRO Assessment of the Planned Nuclear Energy System of Belarus. A report of the International Project on Innovative Nuclear Reactors and Fuel Cycles (INPRO). *IAEA Tecdoc Series* nr. 1716. p. 25–27.

⁴¹ MyFin (2018). Тарифы на электроэнергию для населения в Беларуси, <https://myfin.by/wiki/term/tarifny-na-elektroenergiyu-dlya-naseleniya-v-belarusi> [žiūrėta 2018-08-12]

⁴² Belta, *Electricity rates revealed for after Belarusian nuclear power plant goes online*, 2017 m. spalio 11 d.

⁴³ Interviu su nepriklausomu Lietuvos energetikos ekspertu, 2018 m. rugsėjo 29 d.

kainas. 2015 m. ji buvo 4,79 euro ct/kWh⁴⁴, 2016 m. – 4,04 euro ct/kWh,⁴⁵ 2017 m. – 3,83 ct/kWh, 2018 m – 3,613 ct/kWh⁴⁶. Žinoma, perteklinė Astravo AE elektra nakties metu turėtų būti gerokai pigesnė, tačiau toks argumentas niekaip nepateisina branduolinės jėgainės ekonominio pagrįstumo (perteklinės elektros generacijos kaštai yra didesni nei pardavimo pajamos). Šiame kontekste taip pat reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad baltarusiškos elektros energijos realizaciją Lietuvos rinkoje ribos 2017 m. priimtas įstatymas, draudžiantis pirkti Astravo AE pagamintą elektros energiją⁴⁷, ir jo įgyvendinimui pasitelktos priemonės. Nepaisant to, negalima atmesti galimybių, kad faktinė Astravo AE pagamintos elektros energijos pardavimo kaina gali būti gerokai mažesnė už prognozuojamą, jei Baltarusija negražins paskolos Rusijai.

Pastarieji argumentai skatina klausti: jei Astravo AE ekonominis pagrįstumas yra abejotinas, o strateginis pateisinimas – nenuoseklus, kodėl Baltarusija apskritai plėtoja šį projektą? Dabar to tiksliai pasakyti neįmanoma, tačiau galima iškelti keletą prielaidų. Pirma, naujos branduolinės jėgainės statybos Lukašenkos režimui yra naudingos trumpuoju laikotarpiu dėl įplaukų į Baltarusijos ekonomiką⁴⁸. Ši prielaida būtų dar labiau tikėtina, jei Minskas neplanuoja gražinti 10 mlrd. JAV dolerių galinčios siekti paskolos Rusijai. Antra, reiktų vertinti ir tai, kad Astravo AE generuojamos elektros konkurencingumas gali didėti brangstant gamtinių dujų importui iš Rusijos. Baltarusija didžiąją dalį šaliai reikalingos elektros energijos generuoja degindami iš Rusijos importuojamas gamtines dujas, kurių kaina per pastaruosius 15 metų pamažu didėjo (nuo 34 JAV dolerių už 1000 m³ 2003 m. iki 144 JAV dolerių už 1000 m³ 2017 m.⁴⁹), tačiau vis dar išlieka reikšmingai mažesnė už vidutinę importo kainą Lietuvoje (2018 m. pirmajame pusmetyje ji siekė apytiksliai 254 JAV dolerių už 1000 m³ gamtinių dujų⁵⁰) ir kainas kitose Europos valstybėse. Jei Rusijos

⁴⁴ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, *Komisija nustatė elektros energijos rinkos kainą 2015 metams*, 2014 m. rugsėjo 11 d.

⁴⁵ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, *Mažėja elektros energijos rinkos kaina*. 2016 m. gegužės 23 d.

⁴⁶ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, *Mažėja elektros energijos rinkos kaina*. 2017 m. spalio 16 d.

⁴⁷ Branduolinės elektrinės, statomos Baltarusijos Respublikoje, Astravo rajone, pripažinimo nesaugia, keliančia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai įstatymas, 2017 m. birželio 15 d. Nr. XIII-451.

⁴⁸ Power Technology. *Belarusian Nuclear Power Plant, Ostrovets*, <https://www.power-technology.com/projects/belarusian-nuclear-power-plant-ostrovets/> [žiūrėta 2018-08-25]

⁴⁹ Belta, *Belarus ratifies protocol on Russian gas prices*, 2017 m. lapkričio 23 d.

⁵⁰ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (2018). *Pristatome gamtinių dujų rinkos stebėsenos ataskaitą* <https://www.regula.lt/Puslapiai/naujienos/2018-metai/2018-rugsejis/pristatome-gd-rinkos-stebesenos-ataskaita.aspx> [žiūrėta 2018-09-24]

teikiamų gamtinių dujų kainos toliau didės, elektros generavimas Astravo AE bus konkurencingesnis Baltarusijos viduje, tačiau tai didins mokesčių našta galutiniams jos vartotojams

1.3. Statybų aikštelės pasirinkimas ir kitų valstybių informavimas

Baltarusija laikosi pozicijos, kad 2011 m. rugsėjo 15 d. pasirašytas Lukašenkos dekretas⁵¹ atspindi galutinį apsisprendimą dėl būsimos branduolinės elektrinės statybų vietos, tačiau chronologinė analizė (paremta tik Baltarusijos oficialiais dokumentais ir pareigūnų pasisakymais ar pristatymų medžiaga) rodo priešingai – statybų aikštelė prie Astravo turėjo būti pasirinkta anksčiau. Vienas iš argumentų šiam teiginiui pagrįsti yra buvusio Baltarusijos ministro pirmininko Sergėjaus Sidorskio 2007 m. gruodžio 27 d. įsakymu sudarytos Valstybinės komisijos dėl statybų vietos branduolinei elektrinei Baltarusijoje pasirinkimo 2008 m. gruodį paskelbta išvada, kad naujoji branduolinė jėgainė turėtų būti statoma prie Astravo⁵². Tai reiškia, kad Lukašenka savo dekretu nepaskelbė nieko netikėto – Baltarusijos prezidentas 2011 m. pabaigoje aukštesniu politiniu lygiu tik patvirtino tai, kas buvo numatyta prieš trejus metus.

Antrasis argumentas atkreipia dėmesį į po Lukašenkos dekreto paskelbimo sekusius įvykius. Baltarusija ir Rusija bei joms priklausančios valstybinės įmonės 2011 m. spalį–lapkritį pasirašė esminius susitarimus dėl Astravo AE statybos ir jos finansavimo⁵³. Kadangi šie susitarimai pasiekiami praėjus tik dviem mėnesiams po oficialaus statybų aikštelės pasirinkimo, principinis sutarimas tarp derybose dalyvavusių šalių dėl būsimos elektrinės vietos ir kitų svarbių derybinių punktų turėjo būti pasiektas anksčiau nei 2011 m. rudenį. Priešingu atveju, tokios apimties ir sudėtingumo susitarimų, kurių sudarymo procese dalyvauja didelės ekspertų ir teisininkų grupės, juos atidžiai seka saugumo tarnybos, paprasčiausiai nebūtų neįmanoma suderinti per kelis mėnesius.

Šiuos pastebėjimus papildė esminis argumentas – pačių baltarusių pateikiama informacija apie įvairios paskirties objektų statybas šalia Astravo miesto. Pavyzdžiui, Andrėjus Vasiljevičius savo pristatyme nurodo, kad kai kurie

⁵¹ Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus (2013), p. 54.

⁵² Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus (2013), *General Information about the Construction of the Belarusian Nuclear Power Plant* <http://www.gosatomnadzor.gov.by/index.php/en/safety-of-belarus-npp/general-information-about-construction-of-belarus-npp> [žiūrėta 2018-08-07]

⁵³ Tretiakovich S. Speransky P. (2014) *Safety Review of the Belarusian Nuclear Power Plant Design* https://www-legacy.iaea.org/NuclearPower/Downloadable/Meetings/2014/2014-11-3-11-5-TM-NPE/12_Tretiakovich_Speransky_BLR.pdf [žiūrėta 2018-08-24]

branduolinės elektrinės statybai reikalingi objektai (susciekimo ir darbininkų apgyvendinimo infrastruktūra, mechanizmų aikštelė, statybinių medžiagų sandėliavimo ir gamybos bazė) prie Astravo miestelio pradėdami statyti dar 2009–2010 metais⁵⁴. Tuo tarpu už Astravo AE apsaugą atsakingas pulkininkas leitenantas Viktoras Žadobinas viename iš interviu teigia, kad karinis miestelis prie Astravo pradėtas statyti 2010 m. (interviu skelbiamas Baltarusijos vidaus reikalų ministerijos svetainėje)⁵⁵. Tai aiškiai rodo, kad pasiruošimas būsimos branduolinės elektrinės statybai šalia Astravo prasideda dar prieš tariamą oficialų statybos aikštelės patvirtinimą. Turint omenyje šiuos argumentus, galima pagrįstai teigti, kad Minskas dėl branduolinės jėgainės statybų vietos turėjo būti nusprendęs ir savo sprendimą suderinęs su projektu finansuotoju gerokai anksčiau, nei tai nurodo 2011 m. rugsėjo 15 d. Lukašenkos pasirašytas dekretas. Atsižvelgiant į išnagrinėtą informaciją, toks sprendimas turėjo būti priimtas 2008 m. gruodį, kai specialioji komisija paskelbė statybų aikštelę prie Astravo prioritetine.

Anksčiau užsienio valstybėms pateikiama informacija taip pat nebuvo išsami, nutylint kai kuriuos jau žinomus faktus. Pavyzdžiui, 2008 m. birželį Baltarusija oficialiai paskelbė savo planus vystyti branduolinę energetiką. Tada Minskas suinteresuotas valstybes supažindino tik su preliminarioriomis naujosios branduolinės elektrinės techninėmis specifikacijomis, tačiau nepateikė informacijos apie būsimą jos statybos vietą, nors tuo metu Baltarusijos ministro pirmininko įsakymu sudaryta specialioji komisija jau rinkosi tarp trijų pagrindinių statybos aikštelių: Astravo, Gardino regione, Krasnopoliansko ir Kukšino, Mogiliovo regione⁵⁶. Informacija apie šias statybų aikšteles Minskas pasidalino tik 2009 m. rugsėjį⁵⁷, kai minima komisija jau 2008 m. gruodį buvo rekomendavusi naująją branduolinę jėgainę statyti prie Astravo miestelio. Tai reiškia, kad 2008–2010 metais Lietuvos institucijos jau galėjo numanyti, kur naujoji branduolinė elektrinė bus statoma, tačiau Baltarusija iki 2011 m. rugsėjo vengė tai pripažinti oficialiai.

Apibendrinant diskusiją apie branduolinės energetikos plėtrą Baltarusijoje, svarbu pabrėžti keturis esminius jos aspektus. Pirma, Baltarusijos pirminius planus statyti naują branduolinę elektrinę 2005–2007 m. apsunkino nepalanki visuomenės nuomonė ir finansinių išteklių trūkumas, tačiau tada

⁵⁴ Vasilievich, A. B. (2014). *Progress in implementation the project of the Belarusian NPP construction*, Ostrovets: Republican Unitary Enterprise „Belarusian Nuclear Power Plant“.

⁵⁵ БелАЭС: атом под защитой внутренних войск <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=345933> [žiūrėta 2018-09-15]

⁵⁶ *General Information about the Construction of the Belarusian Nuclear Power Plant*.

⁵⁷ *Environmental issues in Phase 1 and Phase 2 of the nuclear power programme of the Republic of Belarus*.

branduolinės energetikos plėtra dar galėjo būti pateisinama strateginiu interesu stiprinti energetinę nepriklausomybę nuo Rusijos. Antra, visapusiškas Rusijos įtraukimas į Astravo AE projektą leido Minskui išspręsti statybų finansavimo problemą, bet tuo pačiu metu tai buvo ėjimas prieš pačios Baltarusijos oficialiai deklaruotus strateginius interesus, kurių formuluotė nekito iki šiol⁵⁸. Trečia, nors Baltarusija laikosi pozicijos, kad galutinis sprendimas dėl naujos branduolinės elektrinės statybų prie Astravo miestelio priimtas 2011 m. rugsėjo 15 d., projekto rengimo chronologija atskleidžia, kad dėl statybų aikštelės buvo apsispręsta anksčiau – 2008 m. gruodį. Ketvirta, kadangi šiuo metu prieinama informacija rodo, kad ilgalaikis Astravo AE poveikis Baltarusijos ekonomikai bus neigiamas, visuomenės požiūris į branduolinę energetiką nėra palankus, o Rusijos dalyvavimas projekte dar labiau stiprins Baltarusijos energetinę priklausomybę, apskritai sunku nuspėti racionalų motyvą, kodėl Minskas šį projektą vykdo⁵⁹.

2. Rusijos strateginiai interesai

Ankstesniame skyriuje iškeltą klausimą dėl Baltarusijos motyvų plėtoti branduolinę energetiką galima reformuluoti ir į Astravo AE projektą pažvelgti iš Rusijos pozicijos. Jei Rusija ir taip turi didelę įtaką Baltarusijos ekonominiams ir politiniams procesams, kodėl ji apskritai finansuoja branduolinės jėgainės statybas prie Astravo ir jas remia politiškai, nors skolinamų pinigų ji gali ir neatgauti? Skirtingai nei Baltarusijos atveju, atsakymas į šį klausimą yra konkretus. Astravo AE projektas ne tik dar labiau stiprina Maskvos įtaką Baltarusijoje, bet ir padeda įgyvendinti strateginius Rusijos interesus Baltijos jūros regione.

Visų pirma Astravo AE Rusijai padeda kovoti prieš jai nepalankius strateginius energetikos projektus Baltijos jūros regione ir taip trukdyti Baltijos valstybėms visapusiškai integruotis į Europos Sąjungos energetikos sistemas. Viena vertus, trukdymas reiškiasi per bandymus iškreipti jau pastatytos ir veikiančios energetikos infrastruktūros strateginę paskirtį. Pavyzdžiui, Lietuvos elektros jungčių su Švedija („NordBalt“) ir Lenkija („LitPolLink“) paskirtis yra elektros mainų tarp Baltijos valstybių ir kitų ES šalių užtikrinimas. Jei šios

⁵⁸ Постановление Совета Министров Республики Беларусь (2015). Концепция энергетической безопасности Республики Беларусь, 2015, <http://www.government.by/upload/docs/file5a034ca617d-c35eb.PDF> [žiūrėta 2018-08-22]

⁵⁹ Bentzen, N. (2016). *Safety Of Nuclear Installations In Belarus* <https://epthinktank.eu/2016/06/03/safety-of-nuclear-installations-in-belarus-plenary-podcast/> [žiūrėta 2018-08-28]

jungtys būtų naudojamos Astravo AE pagamintai elektrai tiekti į Europos Sąjungą, Lietuva tuo pačiu metu negalėtų per jas importuoti elektros iš Švedijos ir Lenkijos, todėl turėtų didinti elektros importą iš Baltarusijos ir Rusijos (po Ignalinos AE uždarymo elektros poreikiai Lietuvoje daugiausiai patenkinami importuojama elektra)⁶⁰. Tokiu atveju didėtų Lietuvos energetinė priklausomybė nuo Rusijos, o investicijos į šias strategines jungtis duotų naudą ne Baltijos valstybėms, o Rusijai ir Baltarusijai. Kalbant skaičiais, dalis 892 mln. eurų (552 mln. už „NordBalt“ ir 340 mln. už „LitPol link“)⁶¹ siekiančių Europos Sąjungos, Lietuvos, Švedijos ir Lenkijos investicijų būtų skirta ir trečiosioms šalims.

Kita vertus, Rusija ne tik siekia iškreipti jau įgyvendintų projektų paskirtį, bet ir priešinasi šiuo metu įgyvendinamiems ar trukdė įgyvendinti anksčiau planuotus strateginius projektus. Pavyzdžiui, Astravo AE ir dabar jau užšaldytas Nemuno AE statybas Rusija naudojo kaip argumentą prieš Visagino AE projektą⁶². Tiek Rusija, tiek Baltarusija Lietuvos politinį elitą ir visuomenę bandė įtikinti, kad Visagino AE statybos yra perteklinės, nes prie Astravo statoma branduolinė jėgainė Lietuvą aprūpins tariamai pigesne elektros energija⁶³. Nors lietuvių požiūris į branduolinę energetiką ilgainiui pasidarė neigiamas (ką parodė ne tik gausios studijos⁶⁴, bet ir konsultacinio referendumo rezultatas⁶⁵) ir Visagino AE klausimas dingio iš Lietuvos politinės darbotvarkės⁶⁶, nėra aišku, kiek tokius rezultatus lėmė Rusijos pastangos. Sociologų Vyliaus Leona- vičiaus ir Dainiaus Genio (2017) teigimu, Visagino AE projektas užstrigo, nes neigiamą visuomenės nuomonę suformavo ne jo ekonominį pagrįstumą neva diskredituojančios Astravo ir Baltijos atominės elektrinės ir tariamų jų priva- lumų akcentavimas viešojoje erdvėje, bet lietuvių nusivylimas pernelyg ilgai

⁶⁰ Molis, A. et. al. (2018). op. cit., p. 18, 19.

⁶¹ Lietuvos Respublikos energetikos ministerija (2018). *Strateginiai projektai elektros sektoriuje* <http://en-min.lrv.lt/lt/strateginiai-energetikos-projektai/projektai-elektros-sektoriuje> [žiūrėta 2018-09-02].

⁶² Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2014). *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, Vilnius, p. 5, 6.

⁶³ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas (2015). *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, Vilnius, p. 9, 15, 16.

⁶⁴ Augutis, J. et. al. (2018). *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga 2016–2017 m.* Kaunas: Vitae Litera, p. 16–23.

⁶⁵ Vyriausioji rinkimų komisija (2012). *2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai ir referendumas dėl naujos atominės elektrinės statybos Lietuvoje* https://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2012_seimo_rinkimai/output_lt/referendumas/referendumas.html [žiūrėta 2018-09-05].

⁶⁶ Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos suformuota 17-oji Vyriausybė pasisako prieš Visagino AE projektą. Jis taip pat nėra minimas 2018 m. Lietuvos energetinės nepriklausomybės strategijoje.

užsitęsiais ginčais tarp Lietuvos politinių partijų⁶⁷. Nepriklausomai nuo to, kiek sėkmingai Astravo ir Nemuno AE buvo panaudotos Lietuvos visuomenės nuomonei formuoti, vien pats bandymas rodo, kad Rusijos parama Astravo AE nėra orientuota tik į Rusijos strateginių interesų įgyvendinimą Baltarusijoje, bet ir pasižymi platesne geografine apimtimi.

Antrasis pavyzdys yra Baltijos valstybių sinchronizacijos projektas (atsijungimas nuo rusiškos IPS/UPS ir prisijungimas prie kontinentinės Europos tinklo). Sinchronizacija yra viena iš pagrindinių Lietuvos numatytų atsakomųjų priemonių į Astravo AE statybas⁶⁸, ilgalaikėje perspektyvoje turinčių apriboti elektros srautus tarp Baltarusijos ir Lietuvos. Rusija išreiškia požiūrį, kad sinchronizacija bus žalinga tiek Baltijos valstybėms, tiek jai pačiai, nes dėl to neva pigi Astravo AE pagaminta elektra negalės patekti į Baltijos šalių rinką⁶⁹, o Rusija privalės daug investuoti (tarp 2 ir 2,5 mlrd. eurų) į elektros infrastruktūros atnaujinimą⁷⁰. Šie skaičiai yra išpūsti, o Astravo AE įtraukimas į skaičiavimus gali būti naudojamas kaip pretekstas iš Baltijos valstybių ir Europos Sąjungos reikalauti didelių kompensacijų už Rusijos ir Baltarusijos interesus neva pažeidžiantį sinchroninės zonos keitimą⁷¹. „Gothia Power“ skaičiavimu, sinchronizacijos projektas iš Rusijos tikrai pareikalaus papildomų 62 mln. eurų⁷², kai išlaidos į Karaliaučiaus elektros sistemą priklausys nuo konkrečių Lietuvos ir Rusijos susitarimų.

Branduolinės energetikos plėtra Baltarusijoje taip pat įgalina Rusiją provokuoti nesutarimus tarp Lietuvos ir kitų regiono valstybių. Žvelgiant vienaip,

⁶⁷ Genys, D. ir Leonavičius, V. (2018). *Energetinio saugumo sociologija. Teorija ir Praktika*. Vilnius: Versus aureus, p. 164–178.

⁶⁸ Tuo nenorima pasakyti, kad Lietuva siekia pasitraukti iš IPS/UPS sistemos tik dėl noro blokuoti baltarusiškos elektros patekimą į Lietuvos sistemą. Idėjos dėl sinchroninės zonos keitimo kilo dar paskutiniame XX a. dešimtmetyje, o 2007 m. Baltijos valstybių premjerai sinchronizaciją paskelbė bendru strateginiu prioritetu. Nepaisant to, elektros tinklų sinchronizacijos ir Astravo AE statybos klausimas Lietuvos užsienio politikoje tuo pačiu metu yra susietas, kai sinchronizacija taip pat yra suprantama kaip priemonė, įgalinanti įgyvendinti Lietuvos įstatymą, draudžiantį importuoti elektrą iš Baltarusijos. Nepaisant to, sinchronizacijos siekiama pirmiausia dėl to, kad norima atsijungti nuo Rusijos centralizuotai valdomos IPS/UPS sistemos ir integruotis į vakarietišką kontinentinės Europos sistemą.

⁶⁹ Bankauskaitė, D. (2018). *Kremlin Tests Baltic Electric Solidarity*, <http://infowar.cepa.org/Briefs/Lt/Kremlin-Tests-Baltic-Solidarity> [žiūrėta 2018-09-05].

⁷⁰ Gurzu, A. (2015). „*Baltics Threaten to Unplug Russian Region*“ *Politico*, 2015 m. balandžio 11 d.

⁷¹ BRELL sutartis, kurioje reglamentuojamas valstybių pasitraukimas iš IPS/UPS, nenumato jokių finansinių kompensacijų. Šeštajame sutarties straipsnyje net tiesiogiai rašoma, kad sutarties šalys neturi teisės reikalauti kompensacijos iš kitų šalių, jei šios nusprendžia sutartį nutraukti. Vienintelis įsipareigojimas – kitų šalių informavimas prieš pusę metų. Žr. *Соглашение между ГПО „Белэнерго“, ОАО „ФСК ЕЭС“, ОАО „СО ЕЭС“, АО „Аугстспrieguma tikls“, „Elering OU“ и ЗАО „LITGRID“ о параллельной работе энергосистем*, 2010 m. kovo 26 d. http://www.so-ups.ru/fileadmin/files/company/international/icdevelopment/BRELL/BRELL_Agreement_051015.pdf [žiūrėta 2018-09-06].

⁷² Gothia power (2013) *Feasibility Study BS/EU Interconnection – Executive summary* http://www.ast.lv/sites/default/files/editor/Executive%20summary%20of%20FIS-BIS%20project_0.pdf [žiūrėta 2018-09-04].

geografinis Astravo AE artumas, incidentų periodiškumas statybų metu, mėginimai juos slėpti⁷³, tarptautinių konvencijų nepaisymas⁷⁴, ankstesnių mokslinių tyrimų ignoravimas⁷⁵ ir nedraugiška politinė retorika⁷⁶ skatina Lietuvą formuluoti atsakomuosius veiksmus prieš branduolinės jėgainės statybas šalia išorinės sienos ir tikėtis kaimyninių valstybių palaikymo. Žvelgiant kitaip, Baltijos jūros regiono valstybės viliojamos pasiūlymais pirkti iš Baltarusijos neva pigią elektros energiją. Tokiu būdu jos spaudžiamos rinktis tarp tiesioginio Lietuvos palaikymo ir atsargesnės bei tuo pačiu metu Lietuvai nepalankios pozicijos. Lenkija šiuo atveju pademonstravo solidarumą Lietuvai ir aiškiai deklaravo, kad nepirks elektros energijos iš Astravo AE, tačiau daugelio Baltijos jūros regiono valstybių pozicija išliko santūri. Latvijos atstovai 2017 m. viduryje išdėstė Lietuvos lūkesčiams priešingą poziciją, kad Ryga neketina priimti įstatymų, kurie ribotų elektros importą iš Baltarusijos branduolinės jėgainės⁷⁷.

Kadangi Astravo AE statoma Lietuvos pasienyje, netoli sostinės Vilniaus, objektu apsaugai dislokuojami kariniai daliniai tuo pačiu metu užtikrina artimesnę Rusijai draugišką, o kai kuriais atvejais ir Rusijoje parengtą, karinių pajėgų buvimą prie išorinės NATO sienos, kas Rusijai yra paranku. Šalia Astravo statybvietės jau yra įrengta Baltarusijos karinė bazė. Joje dislokuotas specialusis vidaus tarnybos batalionas, kuriame dalis tarnaujančių kariškių buvo parengti Rusijoje (Federalinėje apsaugos tarnyboje ir Tarptautiniame branduolinio saugumo institute)⁷⁸ ir gvardijos priešlėktuvinės gynybos raketinis-zenitinis pulkas⁷⁹, apginkluotas rusiška TOR-M2 oro erdvės gynybos siste-

⁷³ Ministry of the Environment of the Republic of Lithuania (2017). *Belarus Nuclear Power Plant in Ostrovets. Environmental and Safety Concerns* <http://www.am.lt/VI/en/VI/files/0.644483001490604859.pdf> [žiūrėta 2018-09-04].

⁷⁴ Espoo konvencijos pažeidimas, žr.: United Nations Economic and Social Council (2013). *Meeting of the Parties to the Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, Espoo Implementation Committee, March 12-14, 2013*, <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2013/eia/ic/ece.mp.eia.ic.2013.2e.pdf> [žiūrėta 2018-06-08]. Orhuso konvencijos pažeidimas, žr.: United Nations Economic Commission for Europe (2014). *Summary Report of Aarhus Convention MOP 5, PRTR Protocol MOPP 2, and Their Joint High-Level Segment, June 30-July 4, 2014*, <http://www.iisd.ca/download/pdf/sd/crsvol190num2e.pdf>. [žiūrėta 2018-06-08].

⁷⁵ Ярошевич А. (2016). „Островецкую площадку признали негодной еще в 90-х“ *Naviny*, 2016 m. rugsėjo 6 d.

⁷⁶ BNS ir Irytas.lt, *Dvi atominės elektrinės šalia Lietuvos – geopolitinis niuksas*, 2016 m. balandžio 20 d.

⁷⁷ NucNet, *Latvia Is Against Belarusian Nuclear Station Legislation*, Says Foreign Minister, 2017 m. liepos 27 d.

⁷⁸ БелАЭС: атом под защитой внутренних войск <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=345933> [žiūrėta 2018-09-15].

⁷⁹ Алесин А. (2018). „В районе Островецкой АЭС создается мощный щит ПВО“ *Naviny*, 2018 m. birželio 24 d.

ma⁸⁰. Nors karinių dalinių naudojimas branduolinėms elektrinėms saugoti yra gana įprasta praktika, pavyzdžiui, Lietuvai atgavus nepriklausomybę Ignalinos AE apsaugai pradėtas formuoti specialusis karinis batalionas, o kiek vėliau šios funkcijos perduotos vienai iš Valstybės sienos apsaugos tarnybos rinktinių⁸¹, Astravo AE apsaugai dislokuoti kariniai vienetai yra itin arti Lietuvos sienos.

Pabaigoje reikia pridurti, kad Baltarusijos branduolinei elektrinei parinkta vieta suformuoja palankias sąlygas Rusijai organizuoti įvairaus pobūdžio provokacijas prieš Lietuvą, pavyzdžiui, surežisuoti incidentus, skleisti melagingą informaciją per socialinius tinklus, skatinti evakuoti žmones ir vykdyti kitas nedraugiškas veiklas Lietuvos atžvilgiu. Taip galėtų būti tikrinama NATO ir Europos Sąjungos reakcija į nestandartines situacijas. Sąlygos tam yra palankios, nes trečdalis Lietuvos gyventojų ir svarbūs valdžios organai yra 100 km spinduliu nuo Astravo AE statybų vietos, o pačios elektrinės įrenginius planuojama aušinti Neries vandeniui, svarbiu Lietuvos geriamojo vandens šaltiniu⁸². Žvelgiant į platesnį kontekstą, hibridinių grėsmių pasireiškimas, kai yra inscenizuojama ar tyčia sukeliama avarija Astravo AE, turėtų būti laikomas mažai tikėtiniu, galimu tik itin didelės politinės konfrontacijos sąlygomis ar karo atveju. Rimtesni incidentai, būtų jie surežisuoti ar ne, suduotų smūgį „Rosatom“ reputacijai, siekiančiai branduolines jėgaines statyti ir Vakarų rinkose⁸³. Atitinkamai užkirsti kelią tyčiniams incidentams turėtų padėti pati Baltarusija, nes dominuojantys vėjai yra į Minsko pusę.

Šiame kontekste verta atkreipti dėmesį, kad ne visi yra linkę sutikti su tokiu situacijos vertinimu. Laurynas Keturakis (2018) išsamiau aptaria realius ir potencialius strateginės energetikos infrastruktūros panaudojimo būdus karinių veiksmų metu ar esant politinei konfrontacijai, todėl Astravo AE panaudojimą nedraugiškiems veiksams prieš Lietuvą laiko labiau tikėtiniu⁸⁴. Nepriklausomai nuo to, kaip yra vertinamas hibridinių grėsmių pasireiškimo tikėtumas, Astravo AE tikrai padidins Rusijai prieinamų poveikio prieš Lietuvą priemonių skaičių.

⁸⁰ Naviny (2018) Зенитно-ракетный полк для охраны БелАЭС получил боевое знамя <https://naviny.by/new/20180601/1527855188-zenitno-raketnyy-polk-dlya-ohrany-belaes-poluchil-boevoe-znamya> [žiūrėta 2018-09-05].

⁸¹ Pasieniečių mokykla, *Atominės elektrinės apsaugos rinktinei įkūrimo dešimtmečio proga įteikta kovinė vėliava* http://www.pasienis.lt/popup2.php?m_news_id=1429&tmpl_name=m_news_print_form [žiūrėta 2018-09-02].

⁸² Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos (2017). *Dėl informacijos apie Astravo atominės elektrinės vertinimą*, Vilnius, 2017 m.

⁸³ Šiuo metu „Rosatom“ įgyvendina 35 branduolinių reaktorių projektus už Rusijos ribų, 6 tokius projektus Rusijoje ir savo veiklą vykdo 50-tyje valstybių žr. Rosatom (2018). *International relations* <https://www.rosatom.ru/en/global-presence/international-relations/> [žiūrėta 2018-09-09].

⁸⁴ Bankauskaitė (2018) op. cit.

Kaip matyti, reikšmingas dalyvavimas Astravo AE projekte ne tik stiprina Rusijos įtaką Baltarusijoje, bet ir plečia jos užsienio politikos įgyvendinimo galimybes Baltijos jūros regione. Astravo AE Rusijai padeda kovoti prieš gilesnę regiono infrastruktūrinę integraciją energetikos sektoriuje, ambicingus Baltijos valstybių strateginius energetikos projektus, stiprinti karinį buvimą NATO pasienyje ir formuoti strateginį neapibrėžtumą dėl branduolinės jėginės galimo panaudojimo provokacijoms ar karinių veiksmų atveju. Rusijos dalyvavimas Astravo AE projekte rodo, kad Lietuvos užsienio politika turėtų atsižvelgti ne tik į branduolinės saugos problematiką ar būti nukreipta tik į Baltarusiją, bet ir įvertintų Rusijos dalyvavimą ir iš to išplaukiančias grėsmes.

3. Lietuvos užsienio politika Astravo AE atžvilgiu

Išnagrinėjus Astravo AE projekto chronologiją, aptarus jo strategines, ekonomines ir socialines ypatybes bei įvardijus esminius už Rusijos paramos Baltarusijai slypinčius strateginius interesus, toliau tiriama Lietuvos užsienio politika. Didžiausias dėmesys skiriamas užsienio politikai įgyvendinti, tačiau nepamirštas ir formavimas. Kokia buvo išankstinė Lietuvos pozicija ir kaip ji keitėsi laikui bėgant? Kokie veiksniai paskatino jos pokyčius? Nagrinėjant Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimą, skaičiuojami aukšto lygio susitikimai, kuriuose aptariamas Astravo AE klausimas, išskiriami esminiai Lietuvos partneriai ir atskleidžiami dažniausiai jų metu išsakyti lūkesčiai bei juos pagrindžiantys argumentai. Kadangi 2016–2017 m. oficiali Lietuvos pozicija Astravo AE atžvilgiu keičiasi iš esmės (nuo rūpesčio branduoline sauga pereita prie bandymo sustabdyti statybas), ypatingas dėmesis skiriamas Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimo pokyčiams. Ar dėl Lietuvos pozicijos kaitos atitinkamai keičiasi aukšto lygio susitikimų metu išsakoma pozicija ir jos pagrindimas? Jei taip, kaip? Jei ne, kodėl? Ar Astravo AE klausimas aukšto lygio susitikimų metu keliamas dažniau ar rečiau? Atsakymų į šiuos klausimus paieškos leis suformuoti sistemiską Lietuvos užsienio politikos vaizdinį ir objektyviai aptarti jos rezultatyvumą.

3.1. Lietuvos pozicijos formavimas

Pirmieji strateginiai dokumentai, apibrėžiantys Lietuvos požiūrį į branduolinės energetikos plėtotę Baltarusijoje, priimami tik 2012 m. viduryje, tačiau esminiai oficialios Lietuvos pozicijos kontūrai suformuojami 2008 m.

pabaigoje – 2009 m. pradžioje ir lieka reikšmingai nepapildyti iki 2016 m. vidurio. Nors Minskas iki pat 2011 m. rusėjo 15 d. imitavo svarstymus dėl statybos vietos pasirinkimo, Lietuvos užsienio reikalų ministerija tuo netikėjo ir laikėsi nuomonės, kad Baltarusija branduolinę jėgainę rengiasi statyti prie Lietuvos sienos. 2008 m. gruodžio 29 d. (tų pačių metų gruodį specialioji Baltarusijos komisija rekomendavo statyti naująją branduolinę jėgainę prie Astravo) darbinio vizito Minske metu tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras Vygaudas Ušackas paprašė Baltarusiją pateikti daugiau informacijos „apie ketinimus Lietuvos pasienyje statyti atominę elektrinę“⁸⁵. Tokia pozicija dėl branduolinės jėgainės statybų vietos pakartota ir 2009 m. sausį vykusiose Ušacko susitikimuose su eurokomisarais energetikai ir išoriniams ryšiams. Jų metu ne tik akcentuota Astravo AE geografinio artumo problema, bet suabejota jos branduoline sauga⁸⁶ ir paprašyta branduolinės energetikos plėtrą Baltarusijoje įtraukti į ES–Baltarusijos santykių darbotvarkę⁸⁷. Tad Lietuva pirminėje branduolinės energetikos plėtros fazėje laikosi pozicijos, kad nauja Baltarusijos branduolinė jėgainė bus statoma prie Astravo miestelio, jos sauga yra abejotina ir tai turėtų būti ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos problema. Taip pat branduolinės energetikos saugos klausimas pradėdamas kelti Tarptautinėje atominės energijos agentūroje⁸⁸.

Branduolinės energetikos plėtra Lietuvos kaimynystėje į aukšto lygmens oficialius dokumentus pirmą kartą patenka 2011 m. kovo 17 d., praėjus šešioms dienoms po branduolinės jėgainės katastrofos Fukušimoje. Tą dieną Seimas priima rezoliuciją, kurioje: „reikiama didelį susirūpinimą, kad kaimyninių valstybių <...> planuojamų statyti atominių elektrinių radiacijos poveikio zonos gali išplisti į Lietuvos Respublikos teritoriją, pasiekti sostinę Vilnių ir kitus miestus bei gyvenamąsias vietas, paveikti Neries vandens baseiną“⁸⁹ – ir tuo pačiu metu reikalauja, kad Baltarusija „laikytųsi visų Espoo konvencijos,

⁸⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2008). *Lietuvos užsienio reikalų ministras su Baltarusijos pareigūnais aptarė dvišalį ekonominį bendradarbiavimą ir Baltarusijos santykius su ES* <http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/lietuvos-uzsienio-reikalai-ministras-su-baltarusijospareigunais-aptare-dvisali-ekonomini-bendradarbiavima-ir-baltarusijos-santykius-su-es> [žiūrėta 2018-09-01].

⁸⁶ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2009). *Susitikime su ES išorinių ryšių komisare aptarti Lietuvos energetinio saugumo klausimai*. <http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/susitikime-su-es-isoriniu-rysiu-komisare-aptarti-lietuvos-energetinio-saugumo-klausimai> [žiūrėta 2018-09-01].

⁸⁷ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2009). *Lietuvos užsienio reikalų ministras su ES energetikos komisaru aptarė Lietuvos energetinio saugumo klausimus*. <http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/lietuvos-uzsienio-reikalai-ministras-su-es-energetikos-komisaru-aptare-lietuvos-energetinio-saugumo-klausimus> [žiūrėta 2018-09-01].

⁸⁸ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2011). 2010 metų veiklos ataskaita, Vilnius, p. 13.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Seimas. *Rezoliucija dėl Lietuvoje ir jos kaimynystėje planuojamų statyti atominių elektrinių saugos*, 2011 m. kovo 17 d.

Tarptautinės atominės energetikos agentūros Branduolinės saugos konvencijos ir kitų tarptautinės teisės aktų nuostatų, iš esmės atsakytų į visus Lietuvos Respublikos keliamus klausimus dėl atominių elektrinių projektų, inicijuotų viešus svarstymus Lietuvoje ir dvišales konsultacijas⁹⁰. Tokios formuluotės aiškiai rodo, kad Lietuva tuo metu oficialiai neprieštarauja Astravo AE statyboms, tačiau iš Baltarusijos reikalauja laikytis tarptautinės teisės nuostatų ir geros kaimynystės principų.

2012 m. birželio 26 d. Seimui patvirtinus Lietuvos energetinės nepriklausomybės ir nacionalinio saugumo strategijas, Astravo AE apibrėžiama kaip iššūkis Lietuvos nacionaliniam saugumui. Nacionalinio saugumo strategijoje teigiama, kad „branduolinės energetikos plėtojimas regione, nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos standartų projektuojant, statant ir eksploatuojant branduolinės energetikos objektus“⁹¹ prilyginamas grėsmei Lietuvos nacionaliniam saugumui. Tuo tarpu tų pačių metų Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje Baltijos ir Astravo AE vadinamos abejotino saugumo branduolinėmis elektrinėmis trečioiose šalyse⁹².

Nors tokios formuluotės aktualizuoja Astravo AE problematiką bendroje Lietuvos užsienio politikos prioritetų hierarchijoje, kartu jos nenurodo nei aiškaus tikslo Lietuvos diplomatiniam korpusui, nei galimų jo įgyvendinimo priemonių. Aiškesnių instrukcijų nepateikia ir po pusės metų patvirtinama šešioliktosios Vyriausybės programa, kurioje iš viso nei tiesiogiai, nei netiesiogiai neminimi branduolinių elektrinių Baltarusijoje ir Karaliaučiuje projektai⁹³. Kiek vėliau šios branduolinės elektrinės savo vietą atranda 2013 m. Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonių plane⁹⁴. Lietuva Astravo AE toliau laiko nesaugia ir siekia aktualizuoti branduolinės saugos problematiką, šį klausimą įtraukti į įvairių daugiašalių platformų darbotvarkę ir savo interesus ginti remiantis tarptautinėmis konvencijomis.

Taip pat stengiamasi pasinaudoti po katastrofos Fukušimos Daiichi AE kilusiu politiniu rezonansu ir tarptautinėje politikoje sustiprėjusia branduolinės saugos reikšme. Viena vertus, Lietuva siūlo griežtinti tarptautinius bran-

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Seimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ pakeitimo*, 2017 m. sausio 17 d. Nr. XIII-202 Str. 35.4.

⁹² Ten pat. Str. 35.4

⁹³ Lietuvos Respublikos Seimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos*, 2012 m. gruodžio 13 d. Nr. XII-51.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012-2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo*, 2013 m. kovo 13 d. Nr. 228.

duolinės saugos standartus⁹⁵ ir siekia, kad papildomos priemonės branduolinei saugai užtikrinti jau būtų tiesiogiai taikomos ir Astravo AE projektui Baltarusijoje⁹⁶. Kita vertus, Baltarusija raginama konsultuotis su Tarptautinės atominės energijos agentūros specialistais ir leisti Europos Sąjungos ekspertams Astravo AE atlikti vadinamąjį „streso testą“, kurio metu būtų tikrinamas branduolinės jėgainės atsparumas netikėtiems ekstremaliems įvykiams, pavyzdžiui, potvyniams, žemės drebėjimams, teroristinėms atakoms, lėktuvų smūgiams ir pan.⁹⁷

Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad iki 2016 m. gegužės 12 d., kai Seimas priėmė Astravo AE statybas raginančią stabdyti rezoliuciją, Lietuva tiesiogiai neprieštaravo branduolinės jėgainės projektui Baltarusijoje. Iki to laiko Lietuva oficialiai deklaravo susirūpinimą Astravo AE branduoline sauga, geografiniu artumu ir statybų teisėtumu⁹⁸. Žinoma, tai nereiškia, kad Lietuva neprieštaravo netiesiogiai. Susirūpinimą branduoline sauga Astravo AE ir bandymus sugriežtinti tarptautinį branduolinės saugos reglamentavimą galima laikyti netiesioginėmis, neformaliomis ar neviešomis pasipriešinimo formomis. Papildomų branduolinės saugos standartų taikymas ne tik stiprina atominių elektrinių saugumą, bet ir reikalauja papildomų investicijų⁹⁹, lėtina projekto įgyvendinimą. Pavyzdžiui, Minskas laikėsi nuomonės, kad numestas branduolinio reaktoriaus korpusas yra techniškai tvarkingas, tačiau nusprendė jį pakeisti dėl visuomenės susirūpinimo branduoline sauga¹⁰⁰. Tą patį galima pasakyti ir apie Astravo AE vertinimą įvairiuose tarptautinių konvencijų įgyvendinimo komitetuose, Tarptautinės atominės energijos agentūros ir Europos

⁹⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2012). *Devintajame Europos ir Azijos valstybių susitikime pritarta Lietuvos siūlymui surengti seminarą branduolinės saugos tema* <http://www.urm.lt/default/lt-naujienos/devintajame-europos-ir-azijos-valstybiu-susitikime-pritarta-lietuvos-siulymui-surengti-seminara-branduolines-saugos-tema> 2018-09-05

⁹⁶ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2013). *2012 metų veiklos ataskaita*, Vilnius, p. 11, 12, 13.

⁹⁷ European Commission (2018). *Stress tests* <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/nuclear-energy/nuclear-safety/stress-tests> 2018-09-15

⁹⁸ Ši teiginį pagrindžia ne vien oficialiuose dokumentuose vartojamos formuluotės, bet ir Lietuvos aukšto lygio susitikimų analizė. Iki 2016 m. gegužės įvyksta 163 aukšto lygio susitikimai. Ir tik dviejuose iš jų buvęs energetikos ministras A. Sekmokas reikalauja stabdyti Astravo AE statybas. Kitose po susitikimų padarytuose pareiškimuose kalbama arba apie branduolinės saugos problemas arba galimus jų sprendimo būdus. Daugiau apie tai rašoma 3.2 skirsnyje.

⁹⁹ Po avarijos Fukušimos AE sugriežtintų saugumo standartų įkainiai skaičiuojami įvairiuose vyriausybinėse ir nevyriausybinėse studijose, žr. Nuclear Energy Agency and Organisation for Economic Co-operation and Development (2017). *Impacts of the Fukushima Daiichi Accident on Nuclear Development Policies*. Paris: OECD/NEA Publishing. Standard & Poor (2016). *Nuclear safety upgrades post-Fukushima cost \$47 billion* <http://blogs.platts.com/2016/03/29/nuclear-safety-upgrades-post-fukushima/> 2018-09-15.

¹⁰⁰ Digges C. (2017). „Rosatom replaces reactor vessel that technicians dropped at its Belarusian plant“ *Bellona*, 2017 m. gegužės 2 d.

Sjungos ekspertų vizitus. Pasiruošimas jiems atima tiek laiko, tiek išteklių¹⁰¹.

Netiesioginis pasipriešinimas Astravo AE statyboms darosi atvirai deklaruojamas 2016–2017 m., kai laikotarpiu prieš ir po Seimo rinkimų priimama daug Baltarusijos branduolinei programai skirtų teisės aktų. Ankstesnėje pastraipoje minima Seimo rezoliucija – pirmasis aukšto lygio dokumentas, kuriame tiesiogiai įvardijamas tikslas sustabdyti Astravo AE statybas ir tuo pačiu metu pasiūlomos kai kurios jo įgyvendinimo priemonės. Minimose rezoliucijoje Vyriausybė raginama:

„imtis visų reikalingų diplomatinių, teisinių, techninių priemonių, kad nesaugios Baltarusijos atominės elektrinės statyba būtų sustabdyta; nedelsiant labai tvirtai ir kategoriškai pareikšti Baltarusijai Lietuvos Respublikos valią, kad šiai nesaugiai elektrinei bus neleista naudotis Lietuvos elektros energetikos sistema ir jos rezerviniais pajėgumais, į Lietuvos elektros energetikos sistemą jokiais sąlygomis bus neleidžiama šioje atominėje elektrinėje pagaminta elektra ir bus neleidžiama jos parduoti Lietuvos elektros rinkoje.“¹⁰²

Vėliau siekis stabdyti Astravo AE statybas ir jį įgyvendinti turinčios padėti priemonės įtraukiamos į XVII Vyriausybės programą¹⁰³ ir parlamentinių politinių partijų susitarimą „Dėl bendrų veiksmų dėl nesaugios Astravo AE“¹⁰⁴. 2017 m. Lietuvos atsakomosios priemonės prieš Astravo AE statybas įtvirtinamos šalies įstatymuose. Tų metų balandžio 20 d. priimamas įstatymas, kuriame pateikiama nesaugios branduolinės elektrinės sąvoka ir apibūdinamos jos pripažinimą nesaugia nusakančios procedūros, uždraudžiamas elektros pateikimas į Lietuvą iš trečiosiose šalyse veikiančių nesaugų branduolinių elektrinių ir neleidžiama joms teikti galios rezervo paslaugų¹⁰⁵. Kitas tų pačių metų birželio 15 d. priimamas įstatymas Astravo AE pripažįsta: „<...> nesaugia branduoline elektrine, kuri kelia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai“¹⁰⁶. Tokia pozicija galioja iki šiol.

¹⁰¹ Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai (2012). *Studija dėl instrumentų, stiprinančių ES išorinę energetikos politiką bei koordinavimą tarp ES valstybių narių santykiuose su trečiosiomis šalimis energetikos srityje*, Vilnius: ESTEP, p. 27, 28.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Seimas. *Dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos 30-ųjų metų bei Baltarusijos Astravo rajone statomos atominės elektrinės keliamo pavojaus Lietuvai ir siūlymo Vyriausybei imtis visų reikiamų veiksmų grėsmei sumažinti*, 2016 m. gegužės 5 d.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Seimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos*, 2016 m. gruodžio 13 d. Nr. XIII-82.

¹⁰⁴ *Parlamentinių politinių partijų susitarimas „Dėl bendrų veiksmų dėl nesaugios Astravo AE“*, 2017 m. vasario 10 d.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Seimas. *Būtinųjų priemonių, skirtų apsaugoti nuo trečiųjų šalių nesaugių branduolinių elektrinių keliamų grėsmių, įstatymas*, 2017 m. balandžio 20 d. Nr. XIII-306.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Seimas. *Branduolinės elektrinės, statomos Baltarusijos Respublikoje, Astravo rajone, pripažinimo nesaugia, keliančia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai įstatymas*, 2017 m. birželio 15 d. Nr. XIII-451

Šioje vietoje verta plačiau aptarti 2017 m. rugsėjo 13 d. Vyriausybės nutarimą, kuriame detaliau išdėstomi Lietuvos veiksmai Astravo AE atžvilgiu. Dokumentas atskleidžia, kad Lietuvos pasipriešinimas Astravo AE statyboms išsiskaido į tris pagrindines kryptis. Pirmuoju atveju Lietuva bando pasiekti susitarimus su Suomija, Lenkija, Estija ir Latvija dėl vienodų elektros patekimo į rinką iš trečiųjų šalių principų, o su Latvija ir Estija tariasi dėl bendrų elektros perdavimo iš trečiųjų šalių mokesčių taikymo. Antruoju atveju Lietuva siekia tobulinti elektros energijos sistemą taip, kad į ją patektų kaip įmanoma mažiau baltarusiškos elektros, tačiau tuo pačiu metu nebūtų pakenkta stabiliam šalies elektros sistemos darbui. Šiame kontekste numatoma tiek naujų elektros linijų statyba, tiek pagrindinių Lietuvą ir Baltarusiją jungiančių tarpvalstybinių elektros linijų išmontavimas. Trečiuoju atveju Lietuva sieja sinchronizacijos projektą su bandymais stabdyti Astravo AE statybas – siekiama kaip įmanoma greičiau pakeisti sinchroninę zoną ir dėl to pasiekti daugiašalį susitarimą su Lenkija, Latvija, Estija ir Europos Komisija¹⁰⁷, ką galiausiai pavyksta padaryti 2018 m. viduryje.

Apibendrinant pabrėžiama, kad Lietuva iš esmės prieštarauja Astravo AE statyboms, tačiau ilgą laiką prieštaravimą reiškia netiesiogiai, akcentuodama branduolinės saugos problematiką. 2016–2017 m. priimti teisės aktai įtvirtino kategorišką poziciją – atvirą pasipriešinimą Astravo AE projektui. Astravo AE statybas bandoma stabdyti šiomis priemonėmis: elektros srautų tarp Lietuvos ir Baltarusijos ribojimu, galios rezervų teikimo Astravo AE uždraudimu, susitarimais su kaimyninėmis valstybėmis ir Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacija su žemyninės Europos tinklu. Lietuvos pozicijos išdėstymas oficialiuose dokumentuose apibendrinamas pirmojoje lentelėje.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2017). *Dėl Būtinųjų priemonių, skirtų apsisaugoti nuo nesaugios branduolinės elektrinės, kuri yra statoma Baltarusijos Respublikoje ir kuri kelia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai, įgyvendinimo veiksmų plano patvirtinimo*, 2017 m. rugsėjo 13 d. Nr. 739

1 lentelė. Svarbiausi Lietuvos poziciją Astravo AE atžvilgiu apibūdinantys dokumentai¹⁰⁸

Data	Dokumentas	Dokumento reikšmė
2011 03 17	Dėl Lietuvoje ir jos kaimynystėje planuojamų statyti atominų elektrinių saugos	1. Išreiškiamas didelis susirūpinimas Astravo AE sauga; 2. Reikalaujama laikytis visų Espo konvencijos, TATENA Branduolinės saugos konvencijos ir kitų tarptautinės teisės aktų nuostatų, atsakyti į visus Lietuvos keliamus klausimus, inicijuoti viešus svarstymus Lietuvoje ir organizuoti dvišales konsultacijas.
2012 06 26	Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija	1. Abejotai trečiųjų šalių branduolinių elektrinių sauga.
2012 06 26	Nacionalinio saugumo strategija	1. „Branduolinės energetikos plėtojimas regione, nesilaikant tarptautinių branduolinės energetikos saugos standartų“ – prilyginamas išorės rizikos veiksniui, pavojui ir grėsmei.
2016 05 12	Seimo rezoliucija dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos 30-ųjų metų bei Baltarusijos Astravo rajone statomos atominės elektrinės keliamo pavojaus Lietuvai ir siūlymo Vyriausybei imtis visų reikiamų veiksmų grėsmei sumažinti	1. Astravo AE pripažįstama grėsme Lietuvai ir Vilniui; 2. Vyriausybė paraginama imtis visų priemonių, kad Astravo AE statybos būtų sustabdytos, o jei to nepavyks padaryti, uždrausti Baltarusijai naudotis Lietuvos elektros sistemos rezerviniais pajėgumais ir neįsileisti Astravo AE pagamintos elektros.
2016 12 13	XVII Vyriausybės programa	1. Pasisakoma prieš Astravo AE statybą; 2. Numatoma drausti Astravo AE pagaminamos elektros importą, jei projekto nepavyks sustabdyti; 3. Pasipriešinimas Astravo AE statyboms siejamas su Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklu.
2017 01 17	Nacionalinio saugumo strategija	1. Nesaugios branduolinės energetikos plėtojimą šalia Lietuvos sienų dar kartą prilygina grėsmei, pavojui ir rizikos veiksniui; 2. Nurodo, kad tokia grėsmė kyla dėl Rusijos ir Baltarusijos veiksmų.
2017 02 10	Parlamentinių politinių partijų susitarimas dėl bendrų veiksmų dėl nesaugios Astravo AE	Parlamentinės politinės partijos: 1. Išreiškia palaikymą raginimui stabdyti Astravo AE statybą; 2. Remia XVII Vyriausybės programos poziciją Astravo AE atžvilgiu; 3. Įsipareigoja priimti naują įstatymą, reglamentuojantį Astravo AE pagamintos elektros energijos importo apribojimus.
2017 03 13	Vyriausybės nutarimas dėl LRV programos įgyvendinimo plano patvirtinimo	1. Siekis susitarti dėl bendros Baltijos valstybių pozicijos dėl Astravo AE; 2. Siekis įtvirtinti Lietuvai palankius sprendimus dėl Astravo AE tarptautinėse organizacijose ir konvencijų atitikties peržiūrose; 3. Siekis paversti branduolinę saugą ES kaimynystėje svarbiausiu ES energetikos ir užsienio politikos klausimu ir prioritetiniu ES santykių su Baltarusija klausimu.

¹⁰⁸ Sudaryta autoriaus.

2017 04 20	Būtinųjų priemonių, skirtų apsaugoti nuo trečiųjų šalių nesaugių branduolinių elektrinių keliamų grėsmių, įstatymas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pateikiama nesaugios branduolinės elektrinės sąvoka; 2. Uždraudžiamas elektros pateikimas į Lietuvos rinką iš šalių, kuriose veikia nesaugios branduolinės elektrinės; 3. Uždraudžiama naudoti Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę trečiųjų šalių, kuriose veikia nesaugios branduolinės elektrinės, galios rezervą poreikiams tenkinti.
2017 06 15	Branduolinės elektrinės, statomos Baltarusijos Respublikoje, Astravo rajone, pripažinimo nesaugia, keliančia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai įstatymas	Astravo AE pripažįstama: „<...> nesaugia branduoline elektrine, kuri kelia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai“.
2017 09 13	Dėl Būtinųjų priemonių, skirtų apsaugoti nuo nesaugios branduolinės elektrinės, kuri yra statoma Baltarusijos Respublikoje ir kuri kelia grėsmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai, įgyvendinimo veiksmų plano patvirtinimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Susitarti su Latvija, Estija, Lenkija ir Suomija dėl bendrų elektros energijos iš trečiųjų šalių patekimo į rinką principų, o su Baltijos šalimis taip pat pasiekti susitarimą ir dėl papildomų mokesčių; 2. Uždrausti Kruonio hidroakumuliacinės elektrinės panaudojimą Astravo AE poreikiams tenkinti; 3. Sumažinti tarp sisteminį pralaidumą tarp Lietuvos–Baltarusijos (išmontuoti dalį elektros linijų); 4. Pabrėžti, kad po sinchronizacijos su KET neturi likti galimybių į Lietuvos elektros energetikos sistemą tiesiogiai patekti elektrai iš Baltarusijos.
2018 06 21	Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nesaugiai vystomos branduolinės elektrinės laikomos grėsme Lietuvos nacionaliniam saugumui; 2. Siekia užtikrinti, kad į Lietuvą negalėtų patekti tokiose elektrinėse pagaminta elektra; 3. Siekti Lietuvos nacionalinius interesus atitinkančių sprendimų Astravo AE atžvilgiu Europos Sąjungoje ir kitose tarptautinėse organizacijose.

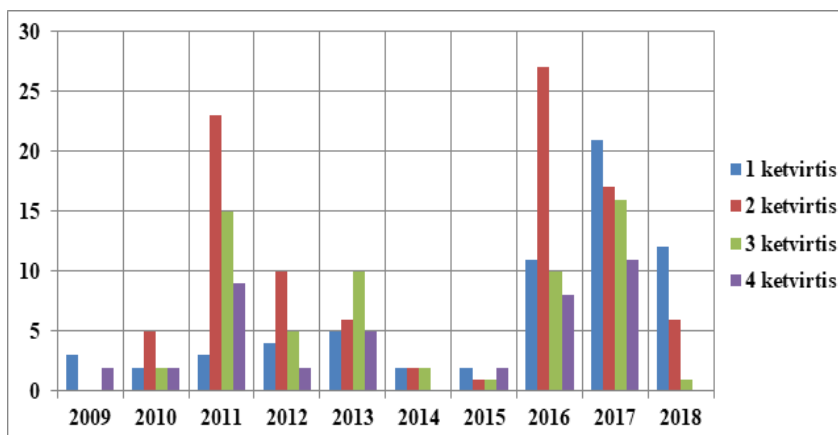
3.2. Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimas

Ankstesnis skyrius parodė, kad Lietuvos pozicija Astravo AE atžvilgiu buvo dvejoba, nors tikslas ir buvo tas pats. Laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio 29 d., kai naujos atominės elektrinės statybos Baltarusijoje buvo pirmą kartą aptartos dvišaliame Lietuvos ir Baltarusijos užsienio reikalų ministrų susitikime, iki 2016 m. gegužės 11 d. Lietuva reikė susirūpinimą Astravo AE branduoline sauga, o nuo 2016 m. gegužės 12 d. pradeda prieštarauti Astravo AE statyboms. Tai leidžia palyginti Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimo ypatybes prieš Astravo AE statybas smerkiančios rezoliucijos priėmimą 2016 m. gegužės 12 d. ir po jos. Kitaip tariant, atsakyti į klausimą: ar pokyčiai oficialioje pozicijoje kaip nors paveikė Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimą? Sky-

rius skirstomas į tris poskyrius. Pirmajame nagrinėjamas susitikimų dažnumas, antrajame tiriamas susitikimų pasiskirstymas pagal šalis ir organizacijas, o trečiajame išskiriami dažniausiai per susitikimus išreiškiami tikslai ir juos pagrindžiantys argumentai.

3.2.1. Pokyčiai aukšto lygio susitikimuose

Baltarusijos branduolinės energetikos klausimą aukščiausi Lietuvos politikai iškėlė 265 aukšto lygio susitikimų metu. Laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio 29 d. iki 2016 m. gegužės 11 d. Baltarusijos branduolinės energetikos klausimas iškeltas 143 kartus. Laikotarpiu nuo šios rezoliucijos priėmimo iki 2018 m. rugpjūčio 31 d. Baltarusijos branduolinė energetika aptarta 122 kartus. Tai reiškia, kad Astravo AE buvo dažnesnė daugiašalių susitikimų tema nuo 2016 m. vidurio, nes per laikotarpį nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2016 m. gegužės 12 d. Astravo AE klausimas aukščiausiu politiniu lygiu vidutiniškai keltas 19 kartų per metus, o laikotarpiu nuo 2016 m. gegužės 13 d. iki 2018 m. rugpjūčio 31 d. – 50 kartų per metus. Lietuvos politikai Astravo AE klausimą dažniausiai kėlė 2011 (50 kartų), 2016 (56 kartus) ir 2017 (65 kartus) metais, rečiausiai – 2009 (5 kartus), 2010 (11 kartų), 2014 ir 2015 (po 6 kartus) metais.

1 pav. Baltarusijos branduolinės energetikos paminėjimas aukšto lygio susitikimuose 2009–2018 m.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Sudaryta autoriaus pagal nagrinėjamų politikų pranešimus spaudai. Siekiant išlaikyti grafiko nuoseklumą, 2008 m. gruodžio 29 d. įvykęs susitikimas priskirtas pirmajam 2009 m. ketvirčiui. Tas pats daroma ir kituose grafikuose.

Pastebimus skirtumus galima paaiškinti atsižvelgiant į tris esminius aspektus: Astravo AE statybų chronologiją, Lietuvos vidinius politinius procesus ir sistemines aplinkybes. 2008–2010 m. Lietuvos institucijos jau žinojo apie Baltarusijos planus statyti naują branduolinę elektrinę prie pat šalies sienos, tačiau projektas dar buvo pirminėje įgyvendinimo fazėje. Reikšmingai padidėjęs aktyvumas 2011 m. labiausiai susijęs su tų metų kovo 11 d. įvykusia katastrofa Fukušimos Daiichi AE, nes pirmajame 2011 m. ketvirtyje pastebimas ankstesniems metams būdingas pasyvumas (branduolinė energetika Baltarusijoje minima tik trijų susitikimų metu), kai antrajame ketvirtyje Lietuvos politikai itin dažnai kelia Astravo AE klausimą aukšto lygio susitikimuose (tai minima 23 susitikimuose). Panašaus efekto neduoda nei 2011 m. rugsėjo 15 d. Lukašenkos pasirašytas dekretas, galutinai patvirtinantis naujos branduolinės jėgainės statybas, nei pirmojo branduolinio reaktoriaus statybų pradžia 2013 m. lapkritį. Kaip bus parodyta kiek vėliau, branduolinė katastrofa Japonijoje ilgainiui tampa vienu iš pagrindinių Lietuvos atstovų argumentų, pateisinančių susirūpinimą branduoline sauga šalies pasienyje.

Žemas aktyvumas 2014–2015 m. daugiausiai susijęs su Rusijos kariniais veiksmais Ukrainoje. Tiek vidaus, tiek užsienio politikoje šalies gynyba tampa aktualiausiu ir neatidėliotinu klausimu, daugiau ar mažiau užgožusiu kitus Lietuvos nacionalinio saugumo iššūkius. Tuo tarpu aktyvumo padidėjimas 2016–2017 m. yra susijęs su Lietuvos pozicijos kaita Astravo AE atžvilgiu (žr. 1 lentelę) ir 2016 m. pabaigoje vykusiais Seimo rinkimais. Tuo laikotarpiu dėl Astravo AE buvo priimti esminiai Lietuvos poziciją nustatantys teisės aktai, o Seimo rinkimus laimėjo prieš Astravo AE arba branduolinę energetiką apskritai pasisakančios partijos. Impulsą aktyvesniam Astravo AE įtraukimui į aukšto lygmens susitikimų darbotvarkes taip pat turėjo duoti ir 2016 m. pavišinta informacija apie pirmuosius incidentus Astravo AE statybvietėje, pavyzdžiui, vieno iš pastatų statybinių konstrukcijų griūtį ar reaktoriaus korpuso nukritimą. Lietuvos užsienio reikalų ministerija teigia žinanti apie šešis incidentus Astravo AE statybų metu¹¹⁰, tuo tarpu Baltarusijos viceministras energetikai 2016 m. teigė, kad statybvietėje įvyko 10 incidentų, kurių metu trys žmonės žuvo¹¹¹.

Kaip matyti, per pastaruosius dešimt metų Astravo AE klausimas nebuvo reguliariai įtraukiamas į aukšto lygio politinius susitikimus. 2011 m. As-

¹¹⁰ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania (2018). *Fundamental problems of the Astravets Nuclear Power Plant under construction in Belarus* <http://urm.lt/default/en/news/fundamental-problems-of-the-astravets-nuclear-power-plant-under-construction-in-belarus-> [žiūrėta 2018-06-25].

¹¹¹ Jokūbaitis, M. (2016). „Atominės statybos Astrave: 10 incidentų, 3 žuvę, alkotesteriai ir futbolo taisyklės“, *15min*, <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/atominės-statybos-astrave-10-incidentu-3-zuve-alkotesteriai-ir-futbolo-taisykles-664-684453> [žiūrėta 2018-09-05].

travo AE buvo dažnai aukšto lygmens susitikimuose aptariama tema dėl katastrofos Fukušimos Daiichi AE, tačiau 2014–2015 m. Astravo AE klausimas praktiškai dingo, nors būtent tada jį buvo itin svarbu kelti dėl 2013 m. lapkritį prasidėjusių pirmojo bloko statybų. 2016–2017 m. Astravo AE tematika grįžo į svarbiausių Lietuvos politikų darbotvarkę, tačiau 2018 m. antrajame ir trečiajame ketvirčiuose vėl pastebimas reikšmingas aktyvumo sumažėjimas, tačiau šiuo metu dar per anksti aiškinti jo priežastis. Į Astravo AE problematiką žvelgiant izoliuotai, tokia susitikimų chronologija rodo, kad Baltarusijos branduolinės jėgainės klausimas aukščiausiu politiniu lygmeniu galėjo būti keliamas dažniau. Kita vertus, menkas aktyvumas 2014–2015 m. tuo pačiu atskleidžia mažoms valstybėms būdingus užsienio politikos įgyvendinimo apribojimus, kai riboti išteklių koncentruojami į tam tikru metu svarbiausius iššūkius nacionaliniam saugumui¹¹².

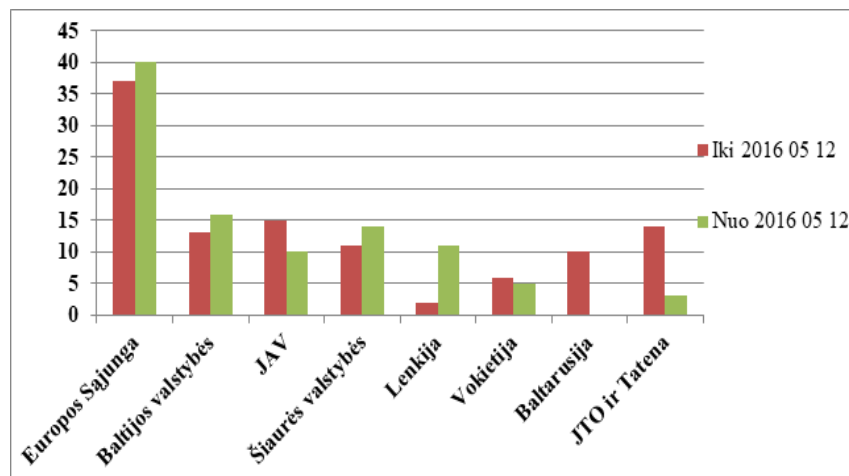
3.2.2. Veiklos kryptys ir jų kaita

Aptarus Lietuvos užsienio politikos aktyvumą, kitu etapu atskleidžiamos pagrindinės veiklos kryptys ir nagrinėjami jų pokyčiai po 2016 m. gegužės 12 d. Seimo rezoliucijos. Per visą nagrinėjamą laikotarpį dvišaliu lygmeniu Astravo AE klausimas daugiausiai keltas susitikimuose su JAV (25 kartus), Lenkijos (13 kartų), Vokietijos (11 kartų), Baltarusijos (10 kartų), Estijos (10 kartų), Latvijos (8 kartus) ir Švedijos (7 kartus) atstovais. Nors esminės Lietuvos aukščiausių politikų veiklos kryptys dvišaliu lygmeniu yra aiškios, Astravo AE klausimas bent vieną kartą buvo aptartas susitikimuose ir su daugelio kitų valstybių atstovais, pavyzdžiui, Austrijos, Armėnijos, Azerbaidžano, Belgijos, Čekijos, Graikijos, Izraelio, Portugalijos, Slovakijos, Kroatijos, Rumunijos, Rusijos, Prancūzijos, Monako, Makedonijos, Jungtinės Karalystės, Japonijos, Kazachstano, Kipro, Vengrijos ir Ukrainos.

Daugiašaliu lygmeniu didžiausias dėmesys skirtas Europos Sąjungai, Jungtinių Tautų Organizacijai ir Tarptautinei atominės energijos agentūrai. Lietuvos politikai Astravo AE klausimą Europos Sąjungoje iškėlė 77 kartus, iš kurių 36 kartus jis keltas susitikimų Taryboje metu ir 41 kartą – susitikimuose su reikšmingas pareigas užimančiais Europos Sąjungos pareigūnais, paprastai – komisarais. Tarptautinėje atominės energetikos agentūroje Astravo AE klausimas iškeltas 11 kartų, o JTO – šešis. Taip pat Astravo AE klausimas pakankamai

¹¹²Urbelis, V. (2013). „Išmaniosios gynybos koncepcijos pasekmės mažosioms Aljanso valstybėms“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, nr. 11 p. 26, 27.

dažnai keltas Baltijos jūros regiono lygmens daugiašalėse platformose: Baltijos Taryboje, Baltijos jūros valstybių taryboje, Baltijos ir Šiaurės valstybių bendradarbiavimo formate NB8 ir Šiaurės Taryboje. Branduolinės saugos Baltarusijoje klausimas taip pat keletą kartų iškeltas ir kiek netradicinėse daugiašalėse platformose, pavyzdžiui, Europos–Azijos susitikime, Branduolinio saugumo viršūnių susitikime ir Pasaulio ekonomikos forume.

2 pav. Dažniausiai pasikartoję aukšto lygmens susitikimai, kuriuose minima branduolinė energetika Baltarusijoje, pagal valstybę ir organizaciją 2009–2018 m.¹¹³

Toks susitikimų pasiskirstymas yra adekvatus Lietuvos keliamiems tikslams Astravo AE atžvilgiu. Siekiant aktualizuoti branduolinės saugos klausimus Baltarusijoje, galima remtis įvairiais tarptautiniais instrumentais. Europos Sąjungoje tai yra vadinamieji „streso testai“. Esminiai instrumentai Tarptautinėje atominės energetikos agentūroje yra ekspertų vizitai į organizacijai priklausančių valstybių branduolines elektrines, o Jungtinių Tautų Organizacijoje – atitikties ratifikuotoms tarptautinėms konvencijoms peržiūros, pavyzdžiui, Espoo ir Orhuso konvencijos. Aktualizuojant branduolinės saugos problematiką, taip pat svarbu pasiekti, kad Baltarusijos branduolinės energetikos projektas būtų kaip įmanoma labiau žinomas tarptautiniu mastu, todėl

¹¹³ Sudaryta autoriaus pagal pranešimus spaudai. Europos Sąjunga – skaičiuojami tiek rutininiai susitikimai Taryboje tiek susitikimai su reikšmingas pareigas užimančiais ES atstovais, pavyzdžiui, komisarais. Baltijos valstybės – skaičiuojami tiek dvišaliai susitikimai atskirai su Estija ir Latvija, tiek daugiašaliai susitikimai dalyvaujant Lietuvos, Latvijos ir Estijos aukšto lygio politikams. Šioje vietoje taip pat įtraukiami tiek daugiašaliai susitikimai, kurių metu Baltijos valstybės drauge susitinka su kitomis valstybėmis, pavyzdžiui, Lenkija ar JAV. Šiaurės valstybės – skaičiuojami tiek dvišaliai susitikimai su Suomija, Švedija, Norvegija ir Danija, tiek susitikimai NB8 ir Baltijos jūros tarybos formatuose.

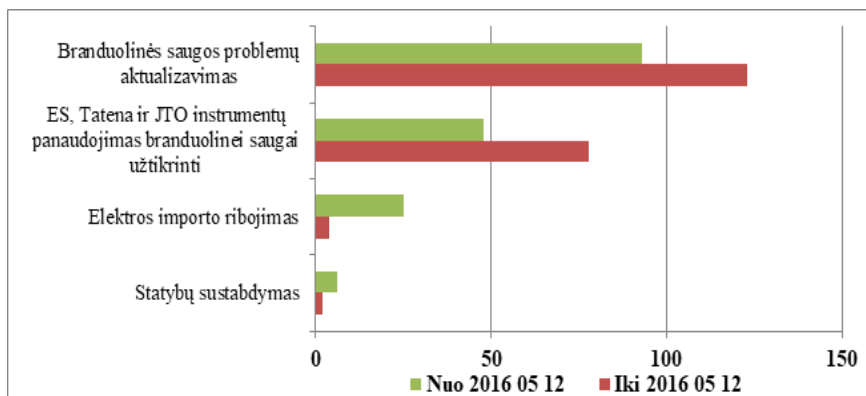
Astravo AE klausimą galima kelti ir netradicinėse daugiašalėse platformose, ir įvairių dvišalių susitikimų metu. Siekiant apriboti baltarusiškos elektros patekimą į Lietuvos teritoriją, atitinkamai reikia pasiekti susitarimus konkrečiai su Baltijos jūros regiono valstybėmis, kas paaiškina Lietuvos aktyvumą šiame regione. Elektros sistemų sinchronizacijos atveju (sinchronizacija – priemonė elektros srautams tarp Lietuvos ir Baltarusijos riboti) itin svarbu susitarti su Latvija, Estija, Lenkija ir Europos Komisija.

Lyginant Lietuvos užsienio politikos aktyvumą pagal kryptį prieš uždavinių reformulavimą 2016 m. gegužės mėnesį ir po jo, verta atkreipti dėmesį į kelis aspektus. Aukščiausiu politiniu lygiu pradėta aktyviau veikti Europos Sąjungoje, Baltijos ir Šiaurės valstybėse. Ypač padaugėjo susitikimų su Lenkija. Vertinant lyginamų laikotarpių trukmės skirtumus, susitikimai su JAV ir Vokietija taip pat pasidarė dažnesni. Atitinkamai sumažėjo susitikimų JTO ir TATENA lygmeniu ir nuo 2016 m. Astravo AE statybos nė karto aukščiausiu politiniu lygmeniu neaptartos su Baltarusijos atstovais iki pat analizuojamo laikotarpio pabaigos. Europos Sąjungos, Baltijos, Šiaurės valstybių, JAV ir Vokietijos padidėjęs aktyvumas daugiausiai susijęs su apskritai nuo 2016 m. padažnėjusiu Astravo AE klausimo įtraukimu į aukšto lygmens susitikimų darbotvarkę. Padidėjęs susitikimų skaičius su Lenkija, viena vertus, atspindi po Krymo aneksijos sustiprėjusį dvišalį bendradarbiavimą, kita vertus, siejasi su Lietuvos bandymais tartis su Lenkija dėl elektros sistemos sinchronizacijos. Susitikimų su Baltarusija sumažėjimą geriausiai paaiškina pokyčiai Lietuvos oficialioje pozicijoje – tiesioginis prieštaravimas prieš strateginės infrastruktūros statybas jos teritorijoje. Galiausiai susitikimų sumažėjimas TATENA ir JTO lygmeniu daugiausiai susijęs ne su pokyčiais Lietuvos užsienio politikoje, bet su aukšto lygio daugiašalių susitikimų periodiškumu.

3.2.3. Tikslai, argumentai ir jų kaita

Aukšto lygio susitikimuose beveik visada buvo bandoma įvairiais būdais aktualizuoti branduolinės saugos problematiką Baltarusijoje (216 pakartojimų) ir siūlomi konkretūs tai padėsiantys pasiekti instrumentai. Dažniausiai buvo siekiama panaudoti Europos Sąjungos, Tarptautinės atominės energijos agentūros ir Jungtinių Tautų Organizacijos lygmens instrumentus (126 pakartojimai), kuriuos galima suskirstyti į dvi subkategorijas. Pirma subkategorija apima atitiktus tarptautinėms sutartims, pavyzdžiui, Espoo ir Orhuso konvencijos, ir branduolinio saugumo standartams (ES streso testai ir TATENA misijos) peržiūros instrumentus (79 pakartojimai). Antroji – Astravo AE susiejimą

su politiniais procesais Europos Sąjungoje. Viena vertus, palaikyta Bendrosios energetikos politikos išorės dimensijos iniciatyva, kuri nustatytų vienodus aplinkosauginius ir saugumo standartus tiek Europos Sąjungoje pagaminti, tiek į ją importuojamai energijai (27 pakartojimai). Kita vertus, bandyta į Energetikos sąjungos koncepciją įtraukti nesaugių branduolinių elektrinių problematiką (20 pakartojimų). Susitikimuose taip pat keltas elektros importo ribojimo iš Baltarusijos klausimas (29 pakartojimai) ir išdėstytas siekis sustabdyti Astravo AE statybas (aštuoni pakartojimai).

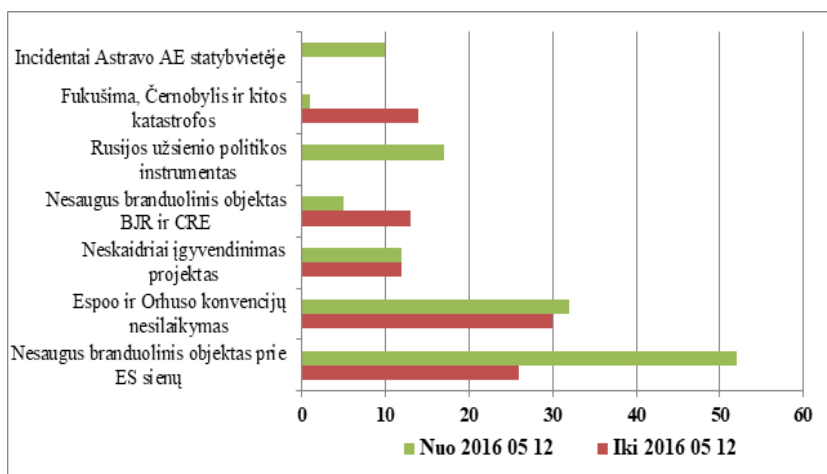
3 pav. Aukšto lygio susitikimų metu dažniausiai išsakomi Lietuvos tikslai Astravo AE atžvilgiu 2009–2018 m.¹¹⁴

Branduolinės saugos atžvilgiu aukščiausiu Lietuvos politikų dėstoma pozicija iš tikrųjų nekinta, nes tiek iki 2016 m. gegužės 12 d. rezoliucijos, tiek po jos aktualizuojamos branduolinės saugos problemos Baltarusijoje ir siūlomi įvairūs branduolinę saugą Astravo AE turintys užtikrinti instrumentai. Esminis skirtumas atsiranda nagrinėjant prieš Astravo AE statybas nukreiptus instrumentus. Iki 2016 m. gegužės aukščiausiu politiniu lygiu Lietuvos atstovai pasiūlė riboti elektros importą iš Astravo AE tik keturis kartus ir tik du kartus siūlė stabdyti jos statybas. Po minimos rezoliucijos priėmimo aukšto lygio susitikimų metu 25 kartus pasiūlyta riboti baltarusiškos elektros energijos importą ir šešis kartus raginta sustabdyti branduolinės elektrinės statybas.

Aukšto lygio susitikimų metu išdėstyta Lietuvos poziciją pagrindžiančią argumentaciją galima suskirstyti į tris pagrindinius tipus. Pirmasis argumentacijos tipas daugiausiai siejasi su geografiniu kontekstu. Pabrėžiama, kad nesaugus branduolinis objektas statomas ne prie Lietuvos, bet prie išorinės Europos Sąjungos sienos (78 pakartojimai). Taip pat akcentuojama, kad Astravo AE

¹¹⁴ Sudaryta autoriaus pagal pranešimus spaudai.

branduolinė sauga kelia grėsmę ne vien Lietuvai, bet ir Baltijos jūros regionui ar Rytų ir Vidurio Europai (18 pakartojimų). Antras argumentacijos tipas susideda iš branduolinės saugos problematiką Baltarusijoje pagrindžiančių argumentų. Šiuo atveju akcentuojama, kad Baltarusija pažeidžia Espoo ir Orhuso konvencijas (62 pakartojimai), Astravo AE projektą įgyvendina neskaidriai (24 pakartojimai), minimi katastrofų Fukušimoje ir Černobylyje padariniai (15 pakartojimų) bei akcentuojami incidentai Astravo AE statybvietėje (10 pakartojimų). Trečiasis argumentacijos tipas – Astravo AE projekto susiejimas su Rusijos strateginiais interesais ir jo panaudojimo galimybėmis jos užsienio politikoje (17 pakartojimų). Bent vieną kartą Lietuvos pozicija buvo pateisinta susirūpinimu pernelyg greita projekto sparta, vandens saugumu, trukdymu pakeisti sinchroninę zoną ir grėsmėmis prie NATO išorinės sienos.

4 pav. Aukšto lygio susitikimo metu išsakomą Lietuvos poziciją Astravo AE atžvilgiu dažniausiai pagrindžiantys argumentai 2009–2018 m.¹¹⁵

Lyginant laikotarpius prieš 2016 m. gegužę ir po jos, randami tik keli skirtumai. Prieš priimant 2016 m. Seimo rezoliuciją dėl branduolinės jėgainės statybų Baltarusijoje, aukšto lygio susitikimuose Astravo AE elektrinė nebuvo tapatinama su Rusijos užsienio politikos instrumentu ir nebuvo kalbama apie incidentus statybų aikštelėje. Rusijos įtraukimas į argumentaciją yra susijęs su Lietuvos pozicijos pasikeitimu, kai apie incidentus anksčiau nebuvo pradėta kalbėti, nes informacija apie pirmąjį incidentą Astravo AE viešojoje erdvėje pasirodė 2016 m. gegužės 4 d. Prieš įvykstant pirmiesiems incidentams, buvo akcentuojamos Fukušimos ir Černobylio katastrofos, tačiau po jų argumenta-

¹¹⁵ Sudaryta autoriaus pagal pranešimus spaudai.

cija keičiasi, nes Astravo AE branduolinę saugą geriau aktualizuoja elektrinėje vykę incidentai.

3.3. Lietuvos pozicijos kaitą veikusios aplinkybės

Aptarus Lietuvos užsienio politikos formavimą, įgyvendinimą ir jo pokyčius, toliau apibendrinamos Lietuvos poziciją veikusios aplinkybės. Dėl aiškumo jos skirstomos į tris lygmenis: nacionalinį, kuris apima Lietuvos vidaus politiką, dvišalį, kuris aprėpia Lietuvos ir Baltarusijos santykius, ir tarptautinį, kuris nusako sisteminių aplinkybių esmę. Nacionaliniu lygmeniu matomos trys pagrindinės Lietuvos pozicijos formavimą veikusios aplinkybės. Pirmoji yra paraleliai vystytas Visagino AE projektas, kuris po konsultacinio referendumo 2012 m. įgavo politinį neapibrėžtumą ir toks išbuvo iki tol, kol Seimo rinkimus 2016 m. laimėjo prieš branduolinę energetiką pasisakantys valstiečiai ir žalieji. Tiesioginis prieštaravimas prieš Astravo AE projektą tuo metu, kai Lietuva vis dar nebuvo atsisakiusi minties statyti Visagino AE, paprasčiausiai būtų turėjęs neigiamų pasekmių Lietuvos užsienio politikai. Net deklaruodama susirūpinimą Astravo AE branduoline sauga, Lietuva jau buvo kaltinta, kad tokiu būdu ji bando kovoti prieš konkurenciją Visagino AE. Jei siekis sustabdyti Astravo AE statybas būtų deklaruotas anksčiau, Lietuvai būtų buvę sunku pagrįsti savo susirūpinimą branduoline sauga. Atsisakius Visagino AE projekto, tokia rizika dingo ir pozicija galėjo keistis.

Antroji nacionalinio lygmens aplinkybė yra Lietuvos rinkimai. 2016 m. rinkimus laimėjusi ir valdančiąją koaliciją suformavusi Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga apskritai pasisakė prieš branduolinę energetiką, būtų ji plėtojama Lietuvoje ar užsienyje. Tuo tarpu antrąją vietą užėmusi ir opozicijos lydere tapusi Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai itin aktyviai prieštaravo tik prieš Astravo AE statybas ir tai buvo svarbi jų rinkimų kampanijos dalis. Tad Astravo AE atžvilgiu sutapo dviejų daugiausiai vietų Seime laimėjusių politinių partijų pozicijos, kas sudarė palankias sąlygas pereiti nuo susirūpinimo branduoline sauga prie siekio sustabdyti Astravo AE projektą. Paskutinė aplinkybė yra Lietuvos ekonominė krizė, kuri 2008–2010 m. nukreipė svarbiausių Lietuvos politikų dėmesį į vidaus politikos problemas.

Baltarusijos–Lietuvos dvišalių santykių lygmeniu svarbiausia aplinkybė yra ekonominė tarpusavio priklausomybė. Nepaisant vis labiau stiprėjančios politinės konfrontacijos dėl Astravo AE statybų, nenustoja didėti nei Lietuvos tiesioginės investicijos į Baltarusiją (nuo 62 mln. eurų 2013 m. iki 94,5 mln. eurų 2017 m.), nei baltarusiškų prekių krova Klaipėdos uoste (nuo 8,9 mln.

tonų 2013 m. iki 15 mln. tonų 2017 m.)¹¹⁶. Galima numanyti, kad tai galėjo prisidėti prie atsargios Lietuvos pozicijos iki 2016 m. vidurio, nes Lietuvos atstovų pasisakymai po dvišalių susitikimų su Baltarusijos politikais yra gerokai santūresnis nei susitikimuose su kitų valstybių atstovais (ypač – JAV). Atsakomosios Baltarusijos priemonės yra galimos, tačiau jos taip pat turėtų neigiamų pasekmių ir Minskui, nes krova per Latvijos ar Rusijos uostus Baltarusijai nebūtų ekonomiškai naudinga¹¹⁷.

Žvelgiant į tarptautinį kontekstą, Lietuvos pozicijos pokyčius galima vertinti bent keliais aspektais. Vienas iš galimų paaiškinimų, kodėl Lietuva anksčiau viešai nepareiškė prieštaraujanti Astravo AE statyboms, yra Rusijos karinė intervencija Ukrainoje. Kaip parodė aukšto lygmens susitikimų analizė, 2014 m. prasidėjus kariniams veiksams tarp Ukrainos ir Rusijos, Astravo AE klausimas beveik dingo iš Lietuvos politinės darbotvarkės, nors 2013 m. lapkritį prasidėjo pirmojo bloko statybos. 2014–2015 m. esminis dėmesys skirtas Lietuvos gynybai. Tuo metu rūpintasi naujos kovinės ginkluotės įsigijimu, diskutuota dėl šaukimo į Lietuvos kariuomenę sugražinimo, gvildentas krašto apsaugos finansavimo klausimas ir susitelkta į kitus su Lietuvos gynyba susijusius klausimus. Priėmus esminius sprendimus gynybos srityje, galima buvo grįžti prie Astravo AE klausimo. Kitas galimas paaiškinimas susijęs su Rusijos ekonominiais pajėgumais. Rusija 2013 m. užšaldė Nemuno AE statybas Kaliningrade, o kiek vėliau Rusijos ekonomiką smukdė karinė intervencija Ukrainoje, kritusios naftos kainos ir tam tikru mastu ją neigiamai veikė Europos Sąjungos ir JAV įvestos sankcijos. Tad pirminėje Astravo AE statybų fazėje dar galima buvo manyti, kad Astravo AE projektas taip pat gali būti atidėtas dėl finansinių išteklių trūkumo.

Kaip matyti, galima rasti įvairių Lietuvos pozicijos kaitą paaiškinančių aplinkybių. Kadangi straipsnyje nesiimama vertinti jų reikšmingumo, šiame skyriuje apsiribojama tik glaustu jų pristatymu.

4. Lietuvos užsienio politikos rezultatai

Lietuvos užsienio politikos rezultatyvumą kompleksiskai bus galima įvertinti tik ateityje, kai paaiškės Astravo AE projekto baigtis (elektrinės paleidimas periodiškai nukeliamas) ir bus žinomi atsakymai į daugelį kitų svarbių klausimų. Ar Astravo AE pradės nepertraukiamą komercinę veiklą? Jei taip,

¹¹⁶ Astapenia, R. (2018). op. cit., p. 9–12.

¹¹⁷ Belsat, Литва или Латвия: кого шантажирует Лукашенко?, 2018 m. rugsėjo 23 d.

kokios bus joje generuojamos elektros sąnaudos ir kokia bus jos pardavimo kaina? Jei elektra bus parduodama nuostolingai, kas, kaip ir už ką kompensuos nuostolį? Kokios bus bendros Astravo AE eksploatacijos pasekmės Baltarusijos ekonomikai, politinio režimo stabilumui ir jo dvišaliams santykiams su Rusija? Pavyzdžiui, jei Baltarusija negrąžins paskolos Rusijai, ar Minskas sugebės išlaikyti Astravo AE nuosavybės teises, ar branduolinę jėgainę perims „Rosatom“, kaip tai anksčiau įvyko su „Baltransgaz“? Kaip Astravo AE komercinė veikla paveiks tarpvalstybinius santykius Baltijos jūros regione ir kaip tai atsilieps Lietuvai? Koks bus Lietuvos priemonių neįsileisti Astravo AE pagamintos elektros efektyvumas? Šie klausimai nusako esminius neapibrėžtumus, į kuriuos verta atkreipti dėmesį netolimoje ateityje.

Nepaisant to, šiuo metu jau galima įvardyti kai kuriuos Lietuvos užsienio politikos laimėjimus bei išskirti nesėkmes. Toliau tekste laimėjimais laikomi tarptautinių organizacijų sprendimai, dvišaliai ar daugiašaliai susitarimai ir valstybių pozicijos arba padedančios aktualizuoti branduolinės saugos problematiką Baltarusijoje, arba apsunčiančios Baltarusijoje pagamintos elektros patekimą į Europos Sąjungos rinką. Atitinkamai nesėkmėmis laikoma tai, kas apsunčina branduolinės saugos problemų akcentavimą ir palengvina baltarusiškos elektros patekimą į Europos Sąjungos valstybių rinkas.

Vienas iš svarbiausių Lietuvos pasiekimų yra Astravo AE branduolinės saugos problemų aktualizavimas, kurio sėkmingumą pagrindžia įvairūs tarptautiniai dokumentai ir svarbių politikų pareiškimai. Europos Komisijos prezidentas J. C. Junckeris 2017 m. pabaigoje išreiškė požiūrį, kad branduolinė sauga Astravo AE nėra tik Lietuvos, bet ir visos Europos Sąjungos reikalas¹¹⁸, o Europos Parlamentas 2018 m. balandžio 19 d. priėmė rezoliuciją, skatinančią Europos Sąjungos–Baltarusijos santykius plėtoti atsižvelgiant į Astravo AE branduolinę saugą¹¹⁹. Susirūpinimas branduoline sauga Astravo AE taip pat įtvirtintas bendroje Baltijos valstybių ministrų pareiškimuose¹²⁰ ir Europos Taryboje¹²¹. Kontraversiją dėl branduolinės saugos Astravo AE formavo tiek Baltarusijai nepalankios Espoo ir Orhuso konvencijų įgyvendinimo komitetų išvados, tiek incidentai branduolinės jėgainės statybų aikštelėje, apie kuriuos informaciją pirmiausiai paskelbė ne kompetentingos Baltarusijos institucijos,

¹¹⁸ Pael, M. (2017). „Lithuania given EU backing in nuclear plant dispute with Belarus“, *Financial Times*, 2017 m. lapkričio 24 d.

¹¹⁹ European Parliament (2018). *European Parliament resolution of 19 April 2018 on Belarus* http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/142472/EP_resolution_BY_April2018.pdf [žiūrėta 2018-09-04].

¹²⁰ Prime Ministers' Council of the Baltic Council of Ministers (2017). *Joint Statement* http://urm.lt/uploads/default/documents/uzienio_politika/Baltijos_taryba/Baltic_PM_Joint_Statement_18_12_2017.pdf

¹²¹ Council of Europe Parliamentary Assembly (2018). *Resolution 2241: Nuclear safety and security in Europe*.

o žiniasklaidos priemonės ir vietiniai aktyvistai. Branduolinės saugos problematiką taip pat akcentavo ir sisteminės aplinkybės – katastrofa Fukušimos Daiichi AE sureikšmino branduolinės saugos klausimą tarptautinėje politikoje.

Lietuvos aktyviai reiškiamos branduolinės saugos problemos Baltarusijoje (žr. 3 ir 4 paveikslus) davė ir kitų apčiuopiamų rezultatų. Baltarusija ilginiui sutiko pakviesti tiek Tarptautinės atominės energijos agentūros, tiek Europos Sąjungos ekspertus ir leisti jiems atlikti nepriklausomą Astravo AE branduolinės saugos vertinimą. Minsko bandymai ištaisyti neigiamą projekto reputaciją neapsiribojo vien tik tarptautinių ekspertų įsileidimu, bet ir reiškėsi kitose sferose. Pavyzdžiui, 2016 m. vasaros pradžioje numestą reaktoriaus korpusą nuspręsta pakeisti nauju ne dėl to, kad „Rosatom“ laikė jį techniškai nebetinkamu eksploatacijai, bet dėl to, kad Rusijos valstybinė bendrovė siekė „apginti Baltarusijos kolegas nuo bet kokių nepagrįstų trečiųjų šalių kaltinimų <...> atmesti bet koki visuomenės susirūpinimą“¹²². Tad yra tikėtina, kad toks sprendimas nebūtų priimtas, jei branduolinė sauga Astravo AE nebūtų abejojama tiek tarptautiniu mastu, tiek pačioje Baltarusijoje (žr. sociologinių apklausų rezultatus pirmajame skyriuje). Antonijaus Froggatto ir Maiklo Shneiderio teigimu, sprendimas keisti pažeistą branduolinės jėgainės korpusą nauju atidėjo Astravo AE statybas bent aštuoneriems mėnesiams¹²³, ką galima laikyti reikšmingu Lietuvos laimėjimu. Svarbu pastebėti, kad atidėjimas galėjo būti gerokai ilgesnis, jei branduolinio reaktoriaus korpusas būtų gaminamas iš naujo, tačiau „Rosatom“ nusprendė panaudoti originaliai Baltijos AE, kurios statybos yra sustabdytos nuo 2013 m., skirtą korpusą.

Žvelgiant kitaip, paskutiniai Tarptautinės atominės energijos agentūros ir Europos Sąjungos deleguotų ekspertų vizitai Baltarusijoje apsunkins tolesnį Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimą. Baltarusija neturėjo svarių argumentų branduolinei saugai Astravo AE pateisinti, nes jai atstovaujančių diplomatų pareiškimų validumą kvestionavo tiek tarptautinių konvencijų pažeidimai, tiek incidentų periodiškumas branduolinės jėgainės statybvietėje. Tai yra faktai, kurių Baltarusija niekaip negalėjo užginčyti argumentais apie tariamą Lietuvos politikavimą ir neva nepagrįstai keliamas branduolinės saugos problemas – konvencijų pažeidimus nustatė tarptautiniai jų įgyvendinimo komitetai, o incidentus lėmė pačių rangovų neapdairumas. Tačiau tai nereiškia, kad šių argumentų reikšmės Baltarusija negali sumenkinti kitomis priemonėmis. Tarptautinės atominės energijos agentūros ekspertų vizito 2017 m. sausio 16–20 d. išvados Baltarusijai suteikė galimybę teigti, kad svarbiausia tarptautinė organizacija

¹²² Digges, C. (2017), op. cit.

¹²³ Frogant, A., Schneider, M. (2018), op. cit., p. 18, 155.

branduolinės energetikos srityje gerai įvertino branduolinę saugą Astravo AE, nors anksčiau ir būta incidentų, ir nors projektas ir neatitinka Espoo ir Orhuso konvencijose išdėstytų reikalavimų. Atitinkamas argumentas gali būti formuluojamas ir po 2018 m. kovo 12–16 d. vykusio Europos Sąjungos deleguoto ekspertų vizito, po kurio pasirodė Baltarusijai palankūs Europos Komisijos ir Europos branduolinės saugos reguliatorių grupės pranešimai spaudai.

Pradedant nuo Tarptautinės atominės energijos agentūros ekspertų vizito, Lietuvai jis nėra palankus dėl trijų priežasčių. Pirma, pasikviesdama tarptautinius ekspertus Baltarusija save pateikė kaip gerą ir atsakingą kaimynę, reaguojančią (bent jau formaliai) į Lietuvos susirūpinimą dėl šalia jos sienos statomos branduolinės jėgainės saugos (TATENA SEED misijos pakvietimas – vienas iš principinių Lietuvos reikalavimų Baltarusijai)¹²⁴. Antra, tiek po vizito sekę aukštų TATENA pareigūnų pareiškimai, tiek ekspertų išvados itin teigiamai atsiliepė apie branduolinę saugą Astravo AE. Branduolinės saugos skyriaus direktorius Gregas Rzentkowskis teigė, kad Baltarusija ėmėsi reikiamų žingsnių apsisaugoti nuo blogiausio galimo išorinio incidento¹²⁵. Tuo tarpu vertinimo išvadose nurodoma, kad Baltarusija sistemingai ir išsamiai įvertino išorinius pavojus ir ėmėsi papildomų saugos priemonių atsižvelgdama į po Fukušimos katastrofos išmoktas pamokas¹²⁶. Trečia, tokias svarbiausias tarptautinės branduolinės energetikos priežiūros institucijos išvadas Baltarusija gali panaudoti ne tik branduolinės saugos Astravo AE pateisinimui, bet ir branduolinės saugos problematiką itin aktyviai akcentuojančios (žr. 2 ir 3 paveikslus) Lietuvos užsienio politikos diskreditacijai.

Nors Europos Sąjungos „streso testų“ rezultatai nėra tokie pozityvūs Minsko atžvilgiu, jie vis vien yra palankesni Baltarusijai, nei Lietuvai, nes Europos Komisija ir Europos branduolinės saugos reguliatorių grupė išplatino pranešimus, kuriuose Astravo AE yra vertinama „bendrai teigiamai“¹²⁷, o Baltarusija yra giriamą už buvimą gera ir atsakinga kaimyne¹²⁸. Tokie pareiškimai

¹²⁴ Šioje vietoje reikia patikslinti du dalykus. Kviečiančioji šalis turi teisę nustatyti TATENA ekspertų mandatą, kitaip tariant, spręsti, ką jiems rodyti ir ko nerodyti. Vadinamąją SEED misiją sudaro šeši moduliai, tačiau Baltarusija TATENA ekspertus pakvietė vertinti Astravo AE tik pagal du modulius. Žr. International Atomic Energy Agency (2018). *Site and External Events Design Review Service (SEED)* <https://www.iaea.org/services/review-missions/site-and-external-events-design-review-service-seed> 2018-09-12; International Atomic Energy Agency (2017). *Safety of the Belarusian NPP against Site Specific External Hazards*. Minsk: Site and External Events Design Review Service (SEED).

¹²⁵ International Atomic Energy Agency (2017). *IAEA Mission Concludes Site and External Events Design (SEED) Review in Belarus* <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-mission-concludes-site-and-external-events-design-seed-review-in-belarus> [žiūrėta 2018-09-08].

¹²⁶ *Safety of the Belarusian NPP against Site Specific External Hazards* (2017), op. cit., p. 10.

¹²⁷ European Nuclear Safety Regulators Group (2018). *Belarus Stress Tests Peer Review Executive summary*, p. 4.

¹²⁸ European Commission (2018). *Comprehensive risk and safety assessments of the Belarus nuclear power plant completed* http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4347_en.htm [žiūrėta 2018-09-20].

Baltarusijos diplomatomas atveria lygiai tas pačias galimybes kaip ir TATENA ekspertų išvados. Viena vertus, jie Baltarusijai leidžia pateisinti branduolinę saugą Astravo AE, kurią abejoti skatina anksčiau įvykę incidentai ir bandymai juos slėpti, kita vertus, jie suteikia pagrindą ginčyti Lietuvos kritikos pagrįstumą. Nepaisant to, streso testų išvados nėra išskirtinai palankios Baltarusijai, nes jose pateikta daug įvairių rekomendacijų (ypač dėl seisminio aktyvumo keliamų grėsmių), kaip tobulinti branduolinę saugą Astravo AE, ir prašymų pateikti papildomą informaciją. Kadangi Europos Komisija bendradarbiavimą branduolinio saugumo srityje laiko aktualių klausimų ES–Baltarusijos santykiuose¹²⁹, ji tikisi, kad Baltarusija parengs planą, kuriame bus konkrečiai įvardyti „streso testo“ metu aptiktų trūkumų sprendimo būdai ir rastų neaiškumų paaiškinimai, ir leis jį dar kartą įvertinti¹³⁰.

Žinoma, tokia situacija gali keistis, jei ENSREG neigiamai įvertins Baltarusijos nacionalinį veiksmų planą arba Baltarusija apskritai nepateiks jo tolesniam vertinimui. Pastarieji įvykiai rodo, kad tikėtinas būtent toks scenarijus. Netrukus po Astravo AE atsparumo vertinimo, 2018 m. liepos 10 d. „Gosatomnadzor“ direktorė Olga Lugovskaya pareiškė, kad „<...> mes parengsime veiksmų planą per tris mėnesius“¹³¹, tačiau minimas dokumentas parengtas tik 2019 m. rugpjūčio 16 d.¹³² Lietuva laikosi pozicijos, kad Baltarusijos veiksmų planas dėl Astravo AE saugos yra netinkamas, nes jame numatoma ENSREG rekomendacijas įgyvendinti ne prieš branduolinės jėgainės paleidimą, o po jo, t. y. 2021–2024 m. Iš to išplaukia 2019 m. rugsėjo 16 d. išsakytas Lietuvos prašymas Europos Komisijai, kad ši paragintų Baltarusiją nepradėti Astravo AE eksploatacijos tol, kol nebus įgyvendintos ENSREG rekomendacijos ir kol minima institucija neįvertins Baltarusijos nacionalinio veiksmų plano¹³³.

Šioje vietoje taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Baltarusijos delsimas įgyvendinti minimų testų rekomendacijas sudaro sąlygas reikalauti, kad Lietuvai palankios nuostatos dėl Astravo AE būtų įtrauktos į Europos Sąjungos–Baltarusijos partnerystės prioritetų susitarimą. Baltarusijos užsienio reikalų ministras Vladimiras Makėjus 2019 m. gegužę apkaltino Lietuvą, kad ji yra vienin-

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ European Nuclear Safety Regulators Group (2018). *EU Peer Review Report of the Belarus Stress Tests*, p. 72.

¹³¹ *Belarus to prepare national action plan based on peer review of nuclear power plant stress tests*, 2018 m. liepos 10 d.

¹³² *Belarus open to contacts with European Commission on nuclear power plant stress tests action plan*, 2019 m. rugsėjo 17 d.

¹³³ Council of the European Union (2019). *Implementation of nuclear safety recommendations outlined in the EU peer review report of the Belarus NPP 'stress tests'*, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12060-2019-INIT/en/pdf> [žiūrėta 2019-10-05].

telė iš visų Europos Sąjungos valstybių blokuojantį susitarimo pasirašymą¹³⁴, kai diskusijos dėl tolesnės Lietuvos pozicijos partnerystės susitarimo atžvilgiu yra pakankamai kontraversiškos¹³⁵. Atrodo, kad Lietuva vis dar ieško, kaip suderinti Rytų partnerystės siekius ir pasipriešinimą Astravo AE statyboms.

Baltarusiškos elektros patekimo į Europos Sąjungos rinkas apribojimas yra pakankamai naujas prioritetas Lietuvos užsienio politikoje (žr. 3 paveikslą), tačiau galima paminėti bent kelis Lietuvos užsienio politikos rezultatus. Svarbiausias iš jų yra po 11 metų trukusių diskusijų¹³⁶ pasiektas susitarimas tarp Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos ir Europos Komisijos dėl Baltijos valstybių prisijungimo prie žemyninės Europos sinchroninės zonos per Lenkiją iki 2025 m.¹³⁷ Pakeitus sinchroninę zoną, reikšmingai sumažės elektros apsikeitimo galimybės su Rusija ir Baltarusija, kai konkretus tarpusisteminis pralaidumas priklausys nuo to, kiek nuolatinės srovės keitiklių bus statoma. Lietuva laikosi pozicijos, kad tokį keitiklį galima statyti tik pasienyje su Karaliaučiumi, jei Rusija įrodys, kad jo statyba yra būtina.

Šioje vietoje reikia pastebėti, kad iki 2025 m. numatomos sinchronizacijos baltarusiškos elektros patekimo į Lietuvą apribojimas gali būti sėkmingas tik tuo atveju, jei pavyks pasiekti susitarimus su Lietuvos kaimynėmis. Priešingu atveju bus įmanoma apriboti tik tiesioginį (tarpvalstybinės jungtys tarp Lietuvos ir Baltarusijos) elektros patekimą, tačiau tada išlieka galimybė, kad Astravo AE pagaminta elektra vis tiek pasieks Lietuvą per Latviją. Nors 2017 m. pabaigoje Baltijos valstybių ministrai pirmininkai sutarė tartis dėl bendrų elektros patekimo iš trečiųjų šalių principų¹³⁸, straipsnio rašymo metu Lietuvos derybos su Latvija ir Estija dėl elektros prekybos apribojimų su Baltarusija vis dar neduoda laukiamų rezultatų.

Latvijos užsienio reikalų ministras Edgaras Rinkevičius 2017 m. liepos pabaigoje pareiškė, kad Latvija neketina priimti įstatymų, numatančių Baltarusijoje pagamintos elektros importo apribojimus¹³⁹. Atitinkamai 2019 m. rugpjūtį Latvijos vyriausybė nusprendė pakeisti įstatymine bazę, kuri leistų prekiauti elektros energija su Rusija, kas leistų jai pirkti elektrą ir iš Baltaru-

¹³⁴ Istrate, D. (2019). „Belarus points finger at Lithuania for EU failure“. *Emerging Europe*, 2019 m. gegužės 16 d.

¹³⁵ Rimaitė, V. (2019). „Astravas kaitina politines aistras: L. Linkevičius ir konservatoriai toliau svaidosi žaibais“, Lietuvos rytas, 2019 m. spalio 2 d.

¹³⁶ Baltijos valstybių premjerai elektros sistemų sinchronizacija bendru strateginiu uždaviniu paskelbė 2007 m.

¹³⁷ Biznes Alert, *The Baltic states call for EU funding for synchronization*, 2018 m. vasario 20 d.

¹³⁸ Joint Statement (2017), op. cit.

¹³⁹ Augutis, J., et. al. (2018). *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga 2016–2017 m.* Vilnius: Versus aureus. P. 12.

sijos per BRELL žiede esančias jungtis¹⁴⁰. 2019 m. spalį vykusiame Varšuvos saugumo forume Rinkevičius dar kartą pakarotojo, kad nepalaikys Lietuvos bandymų riboti Astravo AE pagamintos elektros patekimo: „Jei matome, kad mums neleidžia prieiti prie gana pigios elektros energijos iš esmės dėl politinių priežasčių, ieškosime galimybių kitose vietose. Latvijos gyventojai, manau, nesupras eilinį kartą padidintų tarifų. Jau dabar pas mus vyksta ginčai dėl to, kiek gi mes iš tiesų mokame už elektrą.“¹⁴¹ Estija taip pat nerodo palaikymo Lietuvos pozicijai ir teigia, kad Astravo AE pagamintos elektros blokavimas yra technologiškai neįmanomas¹⁴². Elektros ribojimo kontekste Lietuvai palai- kymą reiškia tik Lenkija.

Intensyvėjantis Baltarusijos ir Latvijos bendradarbiavimas transporto sri- tyje rodo, kad Latvija ne tik nepalaiko Lietuvos pozicijos dėl Astravo AE, bet ir siekia perimti baltarusiškus krovinius iš Klaipėdos uosto¹⁴³. 2017 m. „Latvijos geležinkeliai“ Minske atidarė savo atstovybę, kurios tikslas yra „aktyviai skatinti bendradarbiavimą su Baltarusija ir Kinija, bandant pritraukti naujus krovinius iš Kinijos į Latvijos tranzito koridorių“¹⁴⁴. Kitaip tariant, Latvija siekia pasinaudoti palankiomis aplinkybėmis – Baltarusijos ir Lietuvos ginču dėl Astravo AE – ir gauti iš to ekonominės naudos, o ne solidariai palaikyti Lietuvos poziciją.

Apibendrinant diskusiją apie Lietuvos užsienio politikos rezultatus branduolinės saugos ir elektros ribojimo plotmėse, akcentuojami trys pagrindiniai aspektai. Pirma, Lietuva sėkmingai aktualizavo branduolinės saugos problematiką, kas ilgainiui paskatino Baltarusiją iš dalies atsižvelgti į Lietuvos reikalavimus dėl tarptautinių ekspertų įsileidimo ir apribojo projekto rango- vų veiksmų laisvę (branduolinio reaktoriaus korpuso keitimas), kas sulėtino Astravo AE statybas. Antra, paskutinės tarptautinių ekspertų išvados apsunkina Lietuvos galimybes pagrįsti branduolinės saugos problemas Baltarusijoje. Ypač tai pasakytina apie 2017 m. TATENA ekspertų vizitą. Nors vadinamoji TATENA SEED misija neapėmė visų probleminių dalykų, kadangi jos manda- tą apribojo Baltarusija, tai vis vien Minskui leido užsitikrinti iš autoritetingos tarptautinės organizacijos svarbų teigiamą viešumą. Trečia, ilgalaikėje pers-

¹⁴⁰ Navakas, N. „Latviai po Astravo AE paleidimo importuos rusišką elektrą“. *Verslo žinios*, 2019 m. rugpjūčio 24 d.

¹⁴¹ LRT. *Latvijos URM vadovas apie elektros nepirkimą iš Astravo: latviai nesupras padidėjusių elektros tarifų*, 2019 m. spalio 3 d.

¹⁴² Rutkauskaitė, R. „Estija neatmeta, kad naudos Baltarusijos AE pagamintą elektrą“. *Verslo žinios*, 2019 m. rugpjūčio 16 d.

¹⁴³ The Baltic Course. *Latvian-Belarus cooperation council agree to develop cooperation in transport, logistics, transborder cooperation and IT*, 2018 m. rugsėjo 7 d.

¹⁴⁴ Ministry of Transport of the Republic of Latvia. *Transit* <http://www.sam.gov.lv/sml/content/?lng=en&cat=84> [žiūrėta 2019-11-05].

pektyvoje baltarusiškos elektros patekimą į Lietuvą apribos Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklu. Trumpalaikėje perspektyvoje tai bus bandoma pasiekti nacionalinio lygmens veiksmais ir tariantis su Latvija ir Estija, tačiau derybos neduoda teigiamų rezultatų – Estija vengia prisiimti papildomų išpareigojimų, o Latvija žiūri savų nacionalinių interesų ir bando iš Lietuvos perimti Baltarusijos krovinių tranzitą.

Išvados

Kaip atskleista pirmosiose straipsnio dalyse, aktyvią Lietuvos užsienio politiką formuoja ne tik Astravo AE geografinis artumas, incidentai jos statybvietėje, sisteminis jų maskavimas, bendras projekto įgyvendinimo neskaidrumas, bet ir visapusiškas Rusijos dalyvavimas ir iš to išplaukiantys politiniai iššūkiai. Įsitraukimas į Astravo AE projektą Rusijai leidžia dar labiau sustiprinti savo įtaką Baltarusijai (monopolijos naujame energetikos sektoriuje įtvirtinimas) ir tuo pačiu padeda įgyvendinti nacionalinius interesus Baltijos jūros regione, ypač priešintis tvirtesnei regiono integracijai energetikos sektoriuje. Rusija Astravo AE jau naudojo kaip argumentą prieš Visagino AE dar tada, kai ši branduolinė jėgainė Baltarusijoje nebuvo statoma. Jei ji sėkmingai pradės komercinę veiklą, Rusijai taip pat būtų paranku joje pagamintą elektros energiją per Lietuvą tiekti Skandinavijos ir Lenkijos rinkoms, nes tada šių jungčių Lietuva negalėtų naudoti elektros importui ir turėtų patenkinti savo elektros poreikius pirkdama ją iš Rusijos ir Baltarusijos. Astravo AE taip pat leidžia stiprinti Rusijai draugiškų, o tam tikrais atvejais ir Rusijoje parengtų, karinių pajėgumų buvimą prie pat vienos iš NATO valstybių sostinių ir suformuoti strateginį neapibrėžtumą dėl galimo branduolinės jėgainės panaudojimo provokacijoms.

Oficiali Lietuvos pozicija minimų iššūkių atžvilgiu buvo dvejopa, tačiau už skirtingų pozicijų slypintis tikslas buvo vienodai ambicingas – priešintis Astravo AE projekto įgyvendinimui. Tyrimas rodo, kad nuo 2008 m. pabaigos iki 2016 m. vidurio Lietuva išimtinai koncentravosi į Astravo AE branduolinę saugą ir teisinius aspektus, todėl tuo metu politinė branduolinės jėgainės problematika, ypač už paramos jos statyboms slypintys Rusijos strateginiai interesai, nebuvo akcentuoti aukšto lygio susitikimuose. Tuo metu, viena vertus, aktyviai keltas branduolinės saugos problemų Baltarusijoje klausimas, kita vertus, siekta naudotis įvairiais tarptautiniais instrumentais branduolinei saugai užtikrinti, pavyzdžiui, atitikties JTO konvencijoms peržiūros, TATENA ir ES ekspertų misijomis. Kadangi branduolinės saugos stiprinimas yra imlus tiek laikui, tiek finansiniams ištekliams, tokius Lietuvos veiksmus galima

priskirti netiesioginėms pasipriešinimo formoms prieš Astravo AE projekto įgyvendinimą. 2016 m. gegužės 12 d. priimtoje rezoliucijoje Seimas paragino stabdyti Astravo AE statybas Baltarusijoje ir apriboti baltarusiškos elektros tiekimo į Lietuvos teritoriją galimybes¹⁴⁵, kas vėliau tapo reglamentuota įstatymais, įtraukta į XVII Vyriausybės programą ir į 2017 m. vasarį pasirašytą parlamentinių politinių partijų susitarimą. Nors oficiali Lietuvos pozicija keitėsi iš esmės, tai tik iš dalies pakeitė Lietuvos užsienio politikos įgyvendinimą – susirūpinimas branduoline sauga išliko dažniausiai išreiškiamą poziciją aukšto lygmens susitikimuose, kurių metu toliau aktyviai akcentuota tarptautinių instrumentų svarba branduolinei saugai Astravo AE užtikrinti.

Vis dėlto būta ir tam tikrų pokyčių. Po Lietuvos pozicijos performulavimo suaktyvėjo Astravo AE atstovavimas aukščiausiu politiniu lygmeniu, o greta branduolinės saugos problemų aktualizavimo Lietuvos užsienio politikoje atsirado papildoma veiklos kryptis – elektros patekimo į Europos Sąjungos rinkas iš nesaugių atominių elektrinių ribojimas. Svarbu pastebėti, kad aukščiausiu politiniu lygmeniu praktiškai nebuvo atstovauta nacionaliniam lygmeniui, itin dažnai akcentuojamas tikslas – Astravo AE statybų stabdymas (siekis stabdyti Astravo AE projektą minimas tik šešiose iš 122 po 2016 m. gegužės 12 d. vykusių aukšto lygio susitikimų). Tai rodo, kad toks tikslo formulavimas yra daugiau priešrinkiminė vidaus politikos išdava, kai realūs žingsniai Lietuvos užsienio politikoje nuo 2016 m. vidurio žengti branduolinės saugos (93 paminėjimai) ir elektros srautų apribojimo srityse (25 paminėjimai, dažniausiai susitikimuose su Baltijos jūros regiono valstybėmis ir ES). Paprasčiau tariant, net ir po viešo opozicijos Astravo AE statyboms deklaravimo Lietuvos atstovai aukšto lygio susitikimų metu koncentruodavosi į kitų siekių įgyvendinimą.

Žinoma, su tokiu situacijos vertinimu galima nesutikti teigiant, kad elektros srautų apribojimas Lietuvos–Baltarusijos pasienyje yra priemonė Astravo AE ekonominiam pagrįstumui žlugdyti, kas ilgainiui padės sustabdyti projekto įgyvendinimą. Tačiau pirmojoje straipsnio dalyje aptartas Baltarusijos branduolinės jėgainės ekonominis pagrįstumas lieka abejotinas nepriklausomai nuo to, ar rinkos baltarusiškos elektros eksportui būtų atviros, ar jos liktų uždaros. Siekis riboti elektros srautus bent jau Lietuvos–Baltarusijos pasienyje, o idealiu atveju – ir tarp Baltarusijos ir kitų ES valstybių, yra labiau gynybinio pobūdžio žingsnis, kuris reaguoja į Rusijos strateginius interesus Baltijos jūros regione (žr. antrąją dalį), o ne bandymas žlugdyti Astravo AE projektą,

¹⁴⁵ Kadangi nėra techninių galimybių atskirti Astravo AE pagamintą elektrą nuo kituose elektrinėse pagamintos elektros, norint įgyvendinti šiuos įstatymus, reikės riboti elektros srautus tarp Baltarusijos ir Lietuvos.

ko tokia priemonė iš esmės padaryti negali. Elektros srautų ribojimas Lietuvai padėtų apsidrausti nuo galimo Astravo AE pagamintos elektros dempingavimo, kuris turėtų bent dvi neigiamas pasekmes. Pirma, tai ribotų vietinių elektros generacijos šaltinių plėtotę Lietuvoje. Antra, tai keltų grėsmę elektros importui iš Skandinavijos ir Lenkijos. Elektros energijos dempingavimo strategijos panaudojimo tikimybė ypač išaugtų tuo atveju, jei Astravo AE ateityje taptų Rusijos valstybinių bendrovių nuosavybe dėl Baltarusijos nemokumo. Šiuo atveju galimas ir kitas scenarijus – paskolos Baltarusijai nurašymas. Tokiu atveju Astravo AE generuojama elektra būtų itin pigi, nes didžiausią elektros gamybos branduolinėse elektrinėse kaštų dalį sudaro investicijų padengimas.

Tad Lietuva Astravo AE projektui bandė priešintis dviem esminiais būdais: aktualizodama branduolinės saugos problematiką ir apribodama baltarusiškos elektros patekimą į Europos Sąjungos rinkas. Aukšto lygio susitikimų analizė rodo, kad Lietuvos atstovų pasirinkti argumentai ir susitikimų kryptys atitinka tokių priemonių pobūdį. Astravo branduolinės saugos problematikos nebandyta pagrįsti politiniais argumentais – daugiausiai akcentuoti tarptautinės teisės pažeidimai, incidentai statybvietėje ir branduolinių katastrofų precedentai Černobylyje ir Fukušimoje. Politinė argumentacija pasitelkta tik tada, kai reikėjo pagrįsti Lietuvos siekį apriboti baltarusiškos elektros energijos patekimą į Europos Sąjungos valstybes. Daugiašaliu lygmeniu Astravo AE klausimas dažniausiai keltas Europos Sąjungoje, Tarptautinėje atominėje energetikos agentūroje ir Jungtinių Tautų Organizacijoje. Dvišaliu – susitikimuose su JAV, Vokietijos, Lenkijos, Baltarusijos, Baltijos ir Šiaurės šalių atstovais.

Vis dėlto tyrimas taip pat parodė, kad atstovavimas Lietuvos nacionaliniams interesams aukščiausiu politiniu lygmeniu nebuvo nuoseklus – jį veikė tiek nacionalinio, tiek sisteminio lygmens procesai. 2009–2010 m. Astravo AE klausimas pateko tik į kelių aukšto lygio susitikimų darbotvarkę, nors tuo metu Baltarusijoje jau pradėta statyti pagalbinė Astravo AE infrastruktūra. 2011 m. dėl katastrofos Fukušimoje Astravo AE jau pateko į daugelio susitikimų darbotvarkę, tačiau 2012 ir 2013 m. aukščiausiu politiniu lygmeniu apie Astravo AE kalbėta gerokai pasyviau. 2014–2015 m. Astravo AE iš tikrųjų nebuvo aptarta aukščiausiu politiniu lygiu dėl Rusijos karinės intervencijos Ukrainoje. Aktyvumą 2016 ir 2017 m. paskatino priešrinkiminės politinių partijų pozicijos ir incidentai Astravo AE statybvietėje.

Nepaisant pastebimo nenuoseklumo, Lietuvos užsienio politiką vis tiek galima laikyti rezultatyvia. Šiuo atveju reikia turėti omenyje tai, kad Lietuva, gindama savo nacionalinius interesus, bandė trukdyti strateginės infrastruktūros statybai kitos valstybės teritorijoje, kurią visapusiškai rėmė didžioji ga-

lybė. Net ir esant tokiai pajėgumų asimetrijai, Lietuva sėkmingai aktualizavo Astravo AE branduolinės saugos problemas tarptautiniu mastu. Su tuo susiję rezultatai: Baltarusijai nepalankios Espoo ir Orhuso konvencijų įgyvendinimo komiteto išvados, TATENA ir ES branduolinės saugos ekspertų vizitai į Astravo AE, numesto branduolinio reaktoriaus korpuso pakeitimas nauju ir projekto įgyvendinimo sulėtinimas. Lietuvai taip pat pavyko pasistūmėti ir dėl elektros srautų ribojimo: suderintas Lietuvai palankus Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacijos planas per Lenkiją iki 2025 m. ir užsitikrintas Varšuvos palaikymas dėl baltarusiškos elektros energijos ribojimo.

Žvelgiant į ateities perspektyvas, svarbu pabrėžti du aspektus. Pirma, TATENA ir ES ekspertų vizitai Baltarusijoje, kurių reikalavo pati Lietuva, daugiau ar mažiau teigiamai atsiliepė apie branduolinę saugą Astravo AE, kas Baltarusijai jau dabar leidžia kvestionuoti Lietuvos susirūpinimą Astravo AE sauga. Kai Lietuva, siekdama pagrįsti savo neigiamą poziciją dėl Astravo AE saugos, gali apeiliuoti į jos statybų metu įvykusius incidentus, Baltarusijos bandymus juos nuslėpti ir Espo bei Orhuso konvencijų pažeidimus, Baltarusija, bandydama pateisinti Astravo AE saugą, gali atkreipti dėmesį ne tik į TATENA atitikties vertinimo misijų rezultatus, bet ir joms palankias testavimo nepalankiausiomis sąlygomis išvadas, kurios suformuluotos laikantis Europos Sąjungos nustatytų procedūrų. Žinoma, tokia situacija gali keistis, jei tolesnis Astravo AE statybos ar įrangos bandymų procesas neapsies be incidentų, o pakartotinis ES „streso testų“ vertinimas bus neigiamas.

Antra, siekiant apriboti Astravo AE pagamintos elektros patekimą į Europos Sąjungos rinką, reikia pasiekti susitarimus ne tik su Lenkija, bet ir bent su Estija ir Latvija, o idealiu atveju ir Suomija. Jei to padaryti nepavyks, ko tikėtis leidžia Latvijos ketinimas atnaujinti prekybą su Rusija per elektros jungtį Velikoretskaja–Rėzekne, Lietuva galės apriboti tik tiesioginį Astravo AE pagamintos elektros patekimą į nacionalinę sistemą, tačiau ji vis tiek pasieks Lietuvą per jungtis su Latvija. Šią problemą ilgainiui turėtų išspręsti Baltijos valstybių elektros sistemų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklu, tačiau tai turėtų įvykti tik 2025 m., kai abu Astravo AE blokai komercinę eksploataciją pradės 2020 m., jei statybos nebus atidėtos ar sustabdytos dėl nenumatytų trukdžių. Kiek efektyviai Baltijos valstybių sinchronizacija ribos baltarusiškos elektros patekimą, priklausys nuo to, kiek nuolatinės srovės keitiklių (jie įgalina elektros apsikeitimą tarp nesinchroniškai veikiančių elektros sistemų, šiuo atveju tarp IPS/UPS ir kontinentinės Europos tinklo) bus statoma Baltijos valstybių pasienyje su Rusija ir Baltarusija.